

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΦΛΩΡΙΝΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η δύναμη του παιδικού σχεδίου κ η επίδρασή του στον ψυχισμό του παιδιού

The power of children's drawing and its effect on the child's psyche

Της Μαργαρίτας Καρατόλιου

ΑΕΜ: 3724

ΕΠΟΠΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΤΑΜΟΥΤΣΕΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ
Β' ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΤΗΣ: ΚΟΤΟΠΟΥΛΟΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ

ΦΛΩΡΙΝΑ, ΙΟΥΝΙΟΣ 2022

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Copyright © [Μαργαρίτα Καρατόλιου, 2022]

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Απαγορεύεται η αντιγραφή μέρους ή του συνόλου της παρούσας διατριβής. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για εκπαιδευτικό ή ερευνητικό σκοπό, μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, με την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης.

Copyright © [Margarita Karatoliou, 2022]

All rights reserved

The approval of the Master's Dissertation by the Department of Primary Education, Democritus University of Thrace, does not necessarily indicate the acceptance of the views of the author.

ΔΗΛΩΣΗ ΜΗ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ & ΑΝΑΛΗΨΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ
ΕΥΘΥΝΗΣ

Με πλήρη επίγνωση των συνεπειών του νόμου περί πνευματικών δικαιωμάτων, δηλώνω ότι είμαι αποκλειστικός συγγραφέας της παρούσας **Πτυχιακής Εργασίας** και δηλώνω ότι αυτή προετοιμάσθηκε και ολοκληρώθηκε από εμένα προσωπικά και αποκλειστικά, και αναλαμβάνω πλήρως όλες τις συνέπειες του νόμου στην περίπτωση κατά την οποία αποδειχθεί, διαχρονικά, ότι η εργασία αυτή ή τμήμα αυτής δεν μου ανήκει, διότι είναι προϊόν λογοκλοπής άλλης πνευματικής ιδιοκτησίας.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να αναφέρω και τις πιο ειλικρινείς μου ευχαριστίες σε όλους όσοι με στήριξαν, ώστε να ολοκληρωθεί η παρούσα πτυχιακή μου εργασία.

Αρχικά θα ήθελα από καρδιάς να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα Καθηγητή μου κο **ΤΑΜΟΥΤΣΕΛΗ ΝΙΚΟΛΑΟ**, ο οποίος σε όλη τη διάρκεια συγγραφής της πτυχιακής μου εργασίας με καθοδήγησε στοχευμένα και συστηματικά.

Ακόμη θα ήθελα να ευχαριστήσω και όλους τους φίλους μου, αλλά κυρίως την οικογένειά μου για την ηθική τους στήριξη και την αγάπη τους γενικότερα.

Πίνακας περιεχομένων

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	5
ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ.....	5
ABSTRACT	6
KEYS-WORDS.....	6
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	7
1.1 ΣΚΟΠΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	9
1.2 ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΣΤΟΧΟΙ	9
1.3 ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.....	9
2. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ	11
Έρευνες	11
Πρώτες ζωγραφιές (Παλαιολιθική εποχή)	13
Αρχαία εποχή	16
3. Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ ΣΤΟ ΨΥΧΙΣΜΟ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ	17
3.1 Η αξία του παιδικού σχεδίου	17
3.2 Οι εικαστικές τέχνες και τα οφέλη τους στα παιδιά προσχολικής ηλικίας.....	20
3.3 Χαρακτηριστικά ανά ηλικιακές περιόδους και φάσεις του παιδικού σχεδίου .	22
3.4 Απόψεις διαφόρων ερευνητών για τις φάσεις του παιδικού σχεδίου	26
3.5 Περιγραφή των βασικών χαρακτηριστικών του παιδικού σχεδίου	35
3.6 Η σημασία επιλογής των χρωμάτων στο ψυχισμό των παιδιών	37
3.7 Ο ρόλος του εκπαιδευτικού	39
4. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	42
5. ΕΠΙΛΟΓΟΣ	43
6. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ.....	45

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το παιδικό σχέδιο αποτελεί έναν από τους πιο αξιόλογους τρόπους επικοινωνίας ανάμεσα στα παιδιά αλλά και στους μεγάλους, διότι μέσω αυτής της διαδικασίας, ειδικά τα παιδιά μπορούν και εξωτερικεύουν σκέψεις και επιθυμίες, στοιχεία της προσωπικότητά τους, με ένα τρόπο που θα τους επιτρέψει να λειτουργήσουν αυθόρμητα και δημιουργικά, χωρίς περιορισμούς. Οι εκπαιδευτικοί από την πλευρά τους μπορούν και πρέπει να αξιοποιούν αυτό το εργαλείο, και με τη συμβολή μιας πολύπλευρης εξειδίκευσής τους, να καταφέρνουν να προσεγγίζουν τα παιδιά στο σχολικό περιβάλλον, το ίδιο δημιουργικά, ώστε υπό τη δική τους καθοδήγηση και ώθηση, αυτά να μαθαίνουν, και βαθμιαία να εκφράζουν ελεύθερα τα συναισθήματά τους, τους φόβους τους, τις ανησυχίες τους αλλά και τις επιθυμίες τους μέσα από τις ζωγραφιές και τα σχέδιά τους. Το παιδικό σχέδιο εν προκειμένω από την αρχαιότητα έως και στις μέρες μας ενέχει εκτός της διασκεδαστικής – δημιουργικής σημασίας και μιας πρόσθετης λειτουργίας θεραπευτικής, με τον εκπαιδευτικό κάθε φορά να τίθεται ως ο «θεραπευτής» της όλης εικαστικής θεραπευτικής διεργασίας.

Η παρούσα εργασία κύριο στόχο έχει να καταγράψει βιβλιογραφικά την δύναμη που έχει το παιδικό σχέδιο, και πώς αυτό μπορεί να επιδρά θετικά στον ψυχισμό του μικρού παιδιού ανά εκάστοτε ηλικιακή περίοδο, παρέχοντας εν προκειμένω ποικίλα οφέλη σε επίπεδο γνωστικό, συναισθηματικό, πνευματικό, ψυχικό, σωματικό.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ: παιδικό σχέδιο, παιδικός ψυχισμός, εικαστικές τέχνες, σχολείο

ABSTRACT

The children's drawing is one of the most remarkable ways of communication among children and grown-ups, based on the fact that through this, especially the children, can externalize their thoughts and desires. Also, they can express their personalities in a spontaneous, comfortable and mostly creative atmosphere without limits. Teachers can and must make good use of this tool and they have to be able to approach the children at school in a smart and creative way, through the contribution of their multifaceted specialization. As a result, the kids will gradually learn to freely express their feelings, fears, worries and desires through their drawings and designs under the teachers' guidance. From the ancient times to this day, the children's drawing involves an additional therapeutic function, except for the fun- creative one. The teacher becomes the "therapist" of the whole visual healing process each time. The main purpose of this paper is to bibliographically record the power of children's drawing and how this can positively affect the psyche of the young child per respective age period, providing a variety of benefits at a cognitive, emotional, spiritual, mental and physical level.

KEYS-WORDS: children's drawing, child psyche, visual arts, school

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το παιχνίδι -όντας μια πρώτη τέχνη του ανθρώπου που ξεκινά μαζί με την ύπαρξη(παρουσία) του στον κόσμο- αποτελεί έναν εκ των σημαντικότερων τρόπων, σύμφωνα με τον οποίο τα παιδιά μαθαίνουν σταδιακά να επικοινωνούν με το περιβάλλον τους και συγκεκριμένα με τους γονείς τους αρχικά και τους μεγάλους στη συνέχεια, όπως και με τους συνομηλίκους τους στο σχολείο αργότερα. Το παιχνίδι ουσιαστικά αποτελεί έναν αυθόρμητο τρόπο έκφρασης του εσωτερικού κόσμου των παιδιών καθώς και της ανάγκης τους να επικοινωνήσουν, κι εξίσου αυθόρμητα να κοινωνικοποιηθούν, όταν μάλιστα αυτά μεταβαίνουν στη σχολική κοινότητα (Κούβου, 2016). Πολύ περισσότερο το παιδικό σχέδιο μπορεί να βοηθήσει τα παιδιά να εκφραστούν αυθόρμητα και με απόλυτη ελευθερία, ώστε να επιδοθούν στη σχεδίαση, η οποία εξελικτικά θα έχει εξαιρετικά θετικές επιρροές κι οφέλη στον ψυχισμό τους. Το παιδικό σχέδιο τείνει να συνδέεται με τις δοκιμές του κάθε μικρού παιδιού στην προσπάθειά του να εκφράσει τα συναισθήματα και τις ανησυχίες του, αλλά και την κατάκτηση μιας οπτικής εμπειρίας. Μέσα από το παιδικό σχέδιο τα παιδιά δίνουν μια ορισμένη οπτική εικόνα - μορφή στις εμπειρίες αλλά και στις γνώσεις, τις οποίες μάλιστα αποκτούν μέσα από το περιβάλλον τους με τη χρήση συμβολικών αλλά και διανοητικών διεργασιών (Χανιώτου, 2021).

Είναι γεγονός πως το παιδικό σχέδιο με έμφαση στην τέχνη της ζωγραφικής είναι ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο, που καταδεικνύει την συναισθηματική κατάσταση και την προσωπικότητα των παιδιών. Ξεκινά σε πολύ μικρή ηλικία και σταδιακά μεταβαίνοντας τα παιδιά στο σχολείο δείχνουν μέσω των πολυάριθμων εκφράσεών τους (π.χ. χαμόγελο, χαρά, ενθουσιασμός κλπ.) στα πρόσωπά τους πόσο ικανοποιούνται που τους δίνεται η ευκαιρία να επιδίδονται στη ζωγραφική (Λάμπη, 2021).

Με άξονα την ενεργοποίηση από τα οφέλη, που εξάγονται από την ενασχόληση των παιδιών με το παιδικό σχέδιο αλλά και της τεράστιας και πολύπλευρης επίδρασής του στον ψυχισμό τους και σε όλη τους την ανάπτυξη (γνωστική, ψυχική, σωματική), η παρούσα εργασία θα επιχειρήσει να διερευνήσει τους τρόπους με τους οποίους η τέχνη αυτή καταφέρνει να επιδρά ευεργετικά και κυρίως δημιουργικά στο κάθε παιδί και στην προσωπικότητά του. Αρχικά θα

διεξαχθεί μια σύντομη αναδρομή στην ιστορία του παιδικού σχεδίου -ως μια μορφή τέχνης που διαδραματίζει βασικότατο ρόλο στη γνωστική, νοητική, συναισθηματική ψυχο-κινητική, γλωσσική και κοινωνική ή ακόμη και ηθική ανάπτυξη των ανθρώπων- από την εποχή ακόμη που ο άνθρωπος κατοικούσε στα σπήλαια, και πώς αυτός κατάφερε να εκφράζεται μέσω της ζωγραφικής (Υδραγωγού, 2019). Εν συνεχεία η παρούσα εργασία θα επικεντρωθεί στο ακριβές ζητούμενο, που είναι το παιδικό σχέδιο και πώς αυτό συμβάλλει στην έναρξη μιας καθόλα δημιουργικής πορείας των παιδιών, καταγράφοντας βιβλιογραφικά τον ορισμό αλλά και τις φάσεις του παιδικού σχεδίου, που στο διάβα του χρόνου απέδωσαν πολλοί ερευνητές (π.χ. Piaget, Vygotsky, Cole&Cole κ.ά.). Με σημείο αναφοράς το παιδικό σχέδιο, και ο εκπαιδευτικός πρέπει να επισημανθεί πως παίζει μεγάλο ρόλο ειδικά στην προσχολική ηλικία, με τον νηπιαγωγό συγκεκριμένα να είναι εκείνος που συμβάλλει καίρια-καθοριστικά στη διαμόρφωση και της προσωπικότητας των παιδιών αλλά και στην ενεργοποίησή τους, σε ό, τι αφορά στην ενασχόλησή τους με το παιδικό σχέδιο όντας μία εναλλακτική μέθοδος διερεύνησης της έκφρασης των συναισθημάτων των παιδιών. Ο εκπαιδευτικός τίθεται ως εμπνευστής, ως υποκινητής των επιθυμιών των παιδιών εκκινώντας εν προκειμένω τη δημιουργικότητά τους, με εστίαση περισσότερο στην όλη διαδικασία διεξαγωγής του παιδικού σχεδίου παρά στο αποτέλεσμα (Σιγάλας, 1995).

1.1 ΣΚΟΠΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ο σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να μελετήσει τη δύναμη που ενέχει το παιδικό σχέδιο για το μικρό παιδί και την ανάπτυξή του, και ειδικά η επίδραση που εξασκεί στον ψυχισμό του παιδιού γενικότερα.

1.2 ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΣΤΟΧΟΙ

Ως επιμέρους στόχοι της παρούσας εργασίας τίθενται οι ακόλουθοι:

- α) να περιγραφεί η δύναμη – αξία του παιδικού σχεδίου κατά την προσχολική κυρίως ηλικία αλλά και στις μετέπειτα ηλικιακές του περιόδους σε ό, τι αφορά στη δημιουργικότητα των παιδιών, και
- β) να αναδειχθεί η δυναμική επίδραση, που εξασκεί το παιδικό σχέδιο στον ψυχισμό του παιδιού και την ανάπτυξή του γενικότερα.

1.3 ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η παρούσα εργασία δομείται ως εξής:

Αρχικά διαμορφώθηκε μία σύντομη Περίληψη, η οποία στόχο έχει να εισαγάγει τον αναγνώστη γενικά στο θέμα και στα βασικά σημεία στα οποία θα εστιάσει η εν λόγω βιβλιογραφική μορφή εργασίας, ακολούθως στο Κεφάλαιο 1 διατυπώνονται ο κύριος σκοπός καθώς και οι επιμέρους στόχοι. Ακολουθεί το Κεφάλαιο 2 στο οποίο κι επιχειρείται μία Βιβλιογραφική ανασκόπηση με έρευνες και απόψεις διαφόρων μελετητών, που ενασχολήθηκαν στο διάβα του χρόνου με το θέμα προς διερεύνηση της παρούσας εργασίας, δηλαδή με τη δύναμη που εξασκεί το παιδικό σχέδιο στο ψυχισμό των παιδιών, στη βάση πως η ζωγραφική ή το ιχνογράφημα ή το παιδικό σχέδιο γενικότερα τίθενται ως δύο παράγοντες εκ των πιο αξιολογήσιμων τεχνικών έκφρασης των ενδότερων συναισθημάτων των παιδιών. Παράλληλα στην ίδια Ενότητα 2 γίνεται προσπάθεια μιας σύντομης πλην όμως και περιεκτικής ιστορικής αναδρομής του παιδικού σχεδίου στο διάβα του χρόνου, και πώς αυτό σταδιακά έκανε την εμφάνισή του προτού ακόμη γίνει γνωστή η γραφή, όντας μια μορφή επικοινωνίας, ψυχαγωγίας αλλά και πληροφόρησης για τον τρόπο ζωής των

ανθρώπων επί της Παλαιολιθικής εποχής ακόμη και της αρχαίας περιόδου. Στη συνέχεια και στο Κεφάλαιο 3 μελετάται η συμβολή του παιδικού σχεδίου και των εικαστικών τεχνών εν προκειμένω στο ψυχισμό του παιδιού. Πιο συγκεκριμένα στην Ενότητα 3.1 του Κεφαλαίου 3 περιγράφεται η αξία του παιδικού σχεδίου, στην Ενότητα 3.2 του Κεφαλαίου 3 μελετώνται οι εικαστικές τέχνες καθώς τα οφέλη, που εξαγονται, αρχικά στα παιδιά της προσχολικής ηλικίας καθώς επίσης και στις επόμενες ηλικιακές περιόδους. Ακολούθως στην Ενότητα 3.3 του Κεφαλαίου 3 αναλύονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του παιδικού σχεδίου ανά ηλικιακές περιόδους των παιδιών, καθώς επίσης καταγράφονται και οι φάσεις του παιδικού σχεδίου. Στην Ενότητα 3.4 του Κεφαλαίου 3 καταγράφονται επισταμένως διάφορες απόψεις πολλών ερευνητών – μελετητών σχετικά με τις φάσεις στις οποίες κατηγοριοποιείται το παιδικό σχέδιο. Στην Ενότητα 3.5 του Κεφαλαίου 3 περιγράφονται τα βασικά χαρακτηριστικά του παιδικού σχεδίου, και πώς αυτά καθορίζουν τα παιδιά στην όλη δημιουργικότητά τους. Στην Ενότητα 3.6 του Κεφαλαίου 3 επιχειρείται μια ανάλυση σχετικά με την αξία και σημασία της επιλογής των χρωμάτων από πλευράς των παιδιών στις ζωγραφιές τους, ενώ στην Ενότητα 3.7 επισημαίνεται και ο ρόλος του εκπαιδευτικού – παιδαγωγού ως εκείνο το πρόσωπο, το οποίο συμβάλλει καίρια στη διάπλαση και της προσωπικότητας των μικρών παιδιών αλλά και στην ενεργοποίησή τους σχετικά με την ενασχόλησή τους με τη ζωγραφική και το παιδικό σχέδιο γενικότερα όντας μια εναλλακτική μέθοδο εξωτερίκευσης ολόκληρου του συναισθηματικού κόσμου των παιδιών. Στο Κεφάλαιο 4 αναφέρονται οι περιορισμοί που συνάντησε η παρούσα έρευνα καθώς και ορισμένες χρήσιμες προτάσεις για πιθανές μελλοντικές έρευνες. Στο Κεφάλαιο 5 επιχειρείται μία Σύνοψη όλων όσα αναφέρθηκαν στην παρούσα εργασία, η οποία και ολοκληρώνεται με το Κεφάλαιο 6 και με τις Βιβλιογραφικές αναφορές εντός των οποίων καταγράφονται όλες πηγές χρησιμοποιήθηκαν κατά τη συγγραφή της παρούσας εργασίας.

2. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

Έρευνες

Το ιχνογράφημα ή η ζωγραφική τίθενται ως δύο εκ των σημαντικότερων τεχνικών έκφρασης των παιδιών, σε ό, τι αφορά στην εξωτερική των ενδότερων συναισθημάτων τους καθώς και στη σκιαγράφιση της προσωπικότητάς τους. Η πλειονότητα των ζωγραφιών, αν όχι και όλες, τείνουν να αντικατοπτρίζουν όλον τον εσωτερικό κόσμο των παιδιών, αποτυπώνοντας (εκπέμποντας) την εκάστοτε ψυχολογική τους κατάσταση (Κουνενού, 2009). Πιο συγκεκριμένα, εδώ και πολλά χρόνια έχει διατυπωθεί η άποψη πως οι παιδικές ζωγραφιές ουσιαστικά αποτυπώνουν όλα όσα έχει ένα παιδί μέσα στο μυαλό του κι επιθυμεί να τα απεικονίσει ζωγραφικά, εν μέσω συναισθημάτων χαράς, απόλαυσης, ευεξίας και δημιουργικότητας. Ιστορικά λοιπόν στο παρελθόν επιχειρήθηκε να συλλεχθούν ορισμένες ζωγραφιές, οι οποίες κι εν συνεχεία ταξινομήθηκαν είτε κατά φύλο είτε σύμφωνα με το εκάστοτε πολιτιστικό περιβάλλον. Μάλιστα ο ερευνητής Kerschensteiner (1905, στο Λάμπη, 2021), αφού προέβη σε μία αξιολόγηση πολλών σε αριθμό ζωγραφιών στη Γερμανία, εν τέλει αποφάσισε να τις ταξινομήσει. Από την εν λόγω τριμερή ταξινόμησή του ανέκυψαν ορισμένα σχηματικά σχέδια, τα οποία εν προκειμένω άλλα εξ αυτών αποτύπωναν οπτικά τα διάφορα αντικείμενα, και άλλα σχέδια από αυτά εστίαζαν σε ορισμένες αναπαραστάσεις του τρισδιάστατου χώρου. Επεσήμανε άλλωστε ο εν λόγω ερευνητής ότι το κάθε παιδί στη διάρκεια διεξαγωγής της ζωγραφικής της εκάστοτε άσκησης – δράσης παρωθείται από μία διάθεση ρεαλιστικής μορφής για την απεικόνιση του αρχικού πρότυπου αντικειμένου (Λάμπη, 2021).

Πιο όμως συστηματικά με τις ζωγραφιές και με το παιδικό σχέδιο ενασχολήθηκε ο Ιταλός αρχαιολόγος και συνάμα ιστορικός τέχνης ο C. Ricci, ο οποίος αποφάσισε να επεξεργαστεί πάνω από 1.000 σε αριθμό παιδικά σχέδια, έχοντας ως βασική του επιδίωξη να εστιάσει στην τεχνική, σύμφωνα με την οποία η αίσθηση της τέχνης κάθε φορά γεννιέται, και εν συνεχεία μπορεί και εξελίσσεται στο κάθε μικρό παιδί ξέχωρα. Μάλιστα ο Ricci ήταν και ο πρώτος, που διαμόρφωσε ορισμένες βασικές αρχές σχετικά με την επεξεργασία και την ερμηνεία των

παιδικών ιχνογραφημάτων και ζωγραφιών γενικότερα, μεταξύ των οποίων ήταν και η «διαφάνεια» (Μυλωνάκου, 2005).

Όμως και ο Burt (στο Λάμπη, 2021) συμπέρανε πως η ζωγραφική έχει μικρότερη σχέση με τις νοητικές ικανότητες του παιδιού συγκριτικά με τα διάφορα τεστ νοημοσύνης, παρόλα αυτά τείνει να πλεονεκτεί σε άλλα σημεία, στη βάση πως δε θεωρείται και ως μία εξασκημένη δεξιότητα.

Στη συνέχεια η Σ. Μοργκενστέρν (1926) υιοθέτησε το παιδικό σχέδιο ως ένα καθόλα ισχυρό διαγνωστικό μέσο, με την έρευνά της να επικεντρώνεται ιδιαίτερα στο «αισθητικό αισθητήριο» του παιδιού (όντας δηλαδή μία αντιληπτική ικανότητα, που στηρίζεται στο λογικό και στην όραση) (Λάμπη, 2021). Ειδικότερα, το παιδικό σχέδιο - ιχνογράφημα εκτός από την εξωτερική του ομορφιά διαθέτει κατ'ουσίαν και άλλα πρόσθετα και κυρίως πιο βαθιά εκφραστικά μηνύματα – διδάγματα, στη βάση πως -όπως αναφέρθηκε και παραπάνω- αποτελεί ένα καθόλα χρήσιμο διαγνωστικό εργαλείο. Σε ό, τι αφορά στο ιχνογράφημα αυτό τείνει να συνδέεται με ελεγχόμενες κι οργανωμένες εγκεφαλικές ενέργειες, που σχετίζονται στενά με την προσωπικότητα αλλά και με τον ψυχισμό ειδικά του μικρού παιδιού. Σε όλη τη διάρκεια λοιπόν που ένα μικρό παιδί μαθαίνει να κρατά σωστά το μολύβι με τα χέρια του, τόσο περισσότερο βιάζεται και να καταφέρει να συντονίσει-εξισορροπήσει τις κινήσεις του αλλά και τον χώρο του γενικότερα (Μπέλλας, 2000 Κρόττι & Μάνι, 2003).

Εξελικτικά και ο βιεννέζος δάσκαλος των καλλιτεχνικών ο F. Cizek (στο Λάμπη, 2021) ενασχολήθηκε με το θέμα της ζωγραφιάς, ο οποίος μάλιστα έμεινε και γνωστός για τη συσχέτιση των ιδιοτήτων μεταξύ του παιδιού και του καλλιτέχνη ταυτόχρονα, ενώ ακόμη τόνισε πως ειδικά η παιδική τέχνη θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως μια ξεχωριστής μορφής τέχνης, ιδιαίτερα σε επίπεδο αισθητικό. Επίσης προσέθεσε ακόμη και τη γνώμη του πως ειδικά οι ενήλικες δε θα πρέπει είτε να παρεμβαίνουν είτε να κατευθύνουν το παιδί, αλλά να το αφήνουν ελεύθερο να δημιουργεί. Στο διάβα του χρόνου όμως πολλοί ερευνητές έστρεψαν την προσοχή τους προς την επεξεργασία των νοητικών διεργασιών του παιδιού πλέον και δημιουργού ταυτόχρονα, και έπειτα και προς τη διερεύνηση των επιλογών του κατά τη ζωγραφική δημιουργία του κάθε φορά. Μάλιστα ο LeVygotsky (στο Cole&Cole, 2001) ήταν και ο πρώτος, που διαπίστωσε παρατηρητικά πως τα παιδιά, όταν

ζωγραφίζουν, τότε ταυτόχρονα λένε – σχεδιάζουν – δημιουργούν μόνα τους και μία ιστοριούλα από μέσα τους. Με τον τρόπο αυτόν ο Le Vygotsky ήθελε να καταδείξει τη στενότερη σχέση, που υπάρχει, μεταξύ του παιδικού σχεδίου με τον λόγο του παιδιού να το κάνει, μέσω δηλαδή της εσωτερικής του ανάγκης να δημιουργήσει από μόνο του (Brooks, 2009 στο Τρούλη κ.ά., 2016).

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 μάλιστα, ο Kress παρατηρώντας τα δικά του τα παιδιά στο σπίτι τους διαπίστωσε ότι αυτά κινούνταν υπό έναν περίπλοκο τρόπο, και πως εν προκειμένω οικοδομούνταν μια τρόπον τινά «συνεργασία», δηλαδή δε μπορούσε να χωριστεί το σώμα και η ενσώματη δράση από το σώμα και τη νοητική του δράση. Κάθε φορά που ένα παιδί του έτσι ζωγράφιζε, εν ολίγοις έλεγε πως αυτό το παιδί αποτύπωνε και την ισχύουσα κάθε φορά πραγματικότητά του, όπως ακριβώς την έβλεπε το ίδιο με τη δική του ματιά και οπτική και όπως τη βίωνε επίσης το ίδιο από μόνο του (Λάμπη, 2021).

Πρώτες ζωγραφιές (Παλαιολιθική εποχή)

Από τα παλαιά ακόμη χρόνια σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε η αναγνώριση της σημασίας και της επιρροής, που άσκησε η ζωγραφική στον ανθρώπινο πολιτισμό. Χρήσιμο θα ήταν να αναφερθεί πως ειδικά η ζωγραφική εμφανίστηκε πρώτη, πριν ακόμη και από την εμφάνιση της γραφής, ως μια μορφή επικοινωνίας, ψυχαγωγίας και δη πληροφόρησης για τον τρόπο ζωής τους. Όπως σύμφωνα αποδεικνύονται, με βάση πολλές επιστημονικές έρευνες, οι πρώτες ζωγραφιές ανακαλύφθηκαν από τους αρχαιολόγους, οι οποίοι τις χρονολόγησαν 43.000 με 65.000 έτη πριν από την άφιξη των πληθυσμών στη σημερινή Ευρώπη. Όμως όλες αυτές οι ανακαλύψεις έγιναν μόλις στις αρχές του 1900 από τον γάλλο αρχαιολόγο, λέκτορα προϊστορίας και εθνογραφίας στο Πανεπιστήμιο του Fribourg Henri-Édouard-Prospere Breuil (1877-1961)¹, ο οποίος γεννημένος στο Mortain της Γαλλίας, αρχικά έκανε σπουδές στη θεολογία, ενώ στις αρχές του 1900 αποφάσισε να γίνει ιερέας. Εν συνεχεία έγινε καθηγητής πανεπιστημίου ,με μια εξειδίκευση στις επιστήμες αλλά και σε σεμινάρια του Issy-les-Moulineaux. Εκείνο όμως που του κίνησε το ενδιαφέρον

¹<https://biography.yourdictionary.com/henri-edouard-prosper-breuil>

έντονα ήταν οι ζωγραφιές επί της Παλαιολιθικής εποχής, που βρέθηκαν μέσα σε μια σπηλιά, ονόματι Lascaux ή Lascaux Grotto² πολύ κοντά στην πόλη όπου διέμενε. Μετά από αυτήν την ανακάλυψη, ο Henri προσπάθησε να μιμηθεί τον τρόπο σύμφωνα με τον οποίο ήταν σχεδιασμένες οι εικόνες μέσα στη σπηλιά, χρησιμοποιώντας διάφορες καλλιτεχνικές μεθόδους στο σπίτι του, ώστε να καταφέρει να τις αποτυπώσει με τεράστια ακρίβεια και με το ίδιο αποτέλεσμα σε επίπεδο σχεδίων, χρωματισμών αλλά και ποιότητας γενικότερα. Και αυτό το επεδίωκε, στη βάση πως οι ζωγραφιές αυτές ανευρέθηκαν άθικτες για χιλιετίες, και ο ίδιος επιθυμούσε αυτό να το αναδείξει επακριβώς χωρίς διόλου είτε να αλλοιώσει είτε να φθείρει ουδεμία από τις πρότυπες ζωγραφιές. Με αυτήν λοιπόν την τεχνική του ο Henri κατόρθωσε να ανιχνεύσει και την ακριβή χρονολογία στην οποία αυτές οι ζωγραφιές δημιουργήθηκαν, δίνοντας ταυτόχρονα και μια νέα όψη εκείνης της εποχής στην οποία ανακαλύφθηκε ένα νέο είδος ανθρώπινου γένους αλλά και ενός συνάμα καινούριου πολιτισμού. Επίσης, η ίδια ανακάλυψη έγινε το 1940, όταν μια παρέα από έφηβους (οι οποίοι ήταν μαθητές του γάλλου αρχαιολόγου Henri, που ήδη αναφέρθηκε), μετά από μια εξερεύνηση στη σπηλιά βρήκαν τις τοιχογραφίες (περίπου με 20 μέτρα πλάτος και με 5 μέτρα ύψος). Υπήρχαν συνολικά περίπου 600 ζωγραφισμένα ζώα αλλά και σύμβολα, και σχεδόν 1.500 καλλιγραφίες υπό ένα αρκετά ανοιχτόχρωμο φόντο σε διάφορες αποχρώσεις του κόκκινου, του μαύρου, του καφέ αλλά και του κίτρινου. Η σπηλιά στη συνέχεια άνοιξε και έγινε ένας θαυμάσιος τουριστικός προορισμός το έτος 1960, ενώ εξελικτικά από το 1979 κι ύστερα ετέθη ως ένα Μνημείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς από την UNESCO³.

Ταυτόχρονα, στα τέλη του 1880, ανακαλύφθηκε η σπηλιά Altamira⁴, που βρίσκεται κοντά στην πόλη Santillana del Mar στην Κανταβρία συγκεκριμένα στη βόρεια Ισπανία, σε περίπου 270 μέτρα, και με το κύριο πέρασμά της να έχει κατά περιόδους ως κι έξι μέτρα ύψος. Αναλήφθηκε το 1875 από την κόρη του Marcelino Sanz de Sautuola, ο οποίος ήταν νομικός και ερασιτέχνης αρχαιολόγος. Το 1879 άρχισε συστηματικά να εξερευνά το σπήλαιο, έχοντας εμπνευστεί από μια

²<https://blogs.sch.gr/akossyv/2020/10/03/to-palaiolithiko-spilaio-lascaux-la-grotte-de-lascaux>

³ Στο ίδιο.

⁴<https://el.public-welfare.com/3937764-altamira-a-cave-in-spain-description-history-and-interesting-facts>

πρόσφατη επίσκεψή του στην Παγκόσμια Έκθεση του 1878 στο Παρίσι, όπου εκεί είχε δει και θαυμάσει διάφορα εκθέματα από τη Λίθινη Εποχή. Τα παλαιολιθικά έργα, τα οποία και βρέθηκαν μέσα, χρονολογούνταν περίπου 20.000 έως και 35.000 χρόνια πριν. Η μεγαλύτερη «ατραξιόν» του ήταν οι ζωγραφιές, που αποτυπώνονταν ιδιαίτερα στο ταβάνι της σπηλιάς. Οι περισσότερες φιγούρες ήταν χρωματισμένες με κόκκινη μπογιά από ώχρα, αν και μερικές βάφτηκαν με κίτρινο ή και καφέ χρώμα και πάλι από ώχρα. Σε πολλά μάλιστα σχήματα χρησιμοποιήθηκε και μια μαύρη χρωστική ουσία με στόχο τη σκίαση. Η χρήση του χρώματος για την αποτύπωση της ανατομίας ήταν εξαιρετικά επιλεκτική, ώστε να επιτυγχάνεται με τον τρόπο αυτόν να ξεχωρίζουν τα πόδια από το στήθος, οι αγκυλώσεις από την κοιλιά κλπ. Όμως, το πιο γνωστό σημείο της σπηλιάς ήταν τα ζώα ζωγραφισμένα με έντονο κόκκινο χρώμα, πολλά χαραγμένα σημάδια, χέρια καθώς και πολλές σειρές κουκκίδων. Έντεκα μεγάλες (μήκους μεταξύ 150 και 180 cm) κόκκινες φιγούρες, κυρίως άλογα, ήταν αρχικά διασκορπισμένες σε μεγάλο μέρος της οροφής. Η εν λόγω ανακάλυψη όμως είχε σαν αποτέλεσμα να προκληθούν πολλές εντάσεις από μια κοινωνία εδραιωμένη με ισχυρές κι άκαμπτες θρησκευτικές πεποιθήσεις του 19^{ου} αιώνα. Ορισμένοι κατέκριναν με αποτέλεσμα να ακολουθήσουν έντονες συζητήσεις, όχι μόνο μεταξύ ηγετικών μελών της εκκλησίας αλλά και μεταξύ πολλών κι επιφανών αρχαιολόγων αλλά και προϊστορικών. Πράγματι, οι πίνακες στο σπήλαιο θεωρήθηκαν σύγχρονες πλαστές. Ενώ η έννοια του «ανθρώπου των σπηλαίων» είχε γίνει αποδεκτή, αυτός ο ίδιος «άνθρωπος των σπηλαίων» σίγουρα δεν ήταν αρκετά εκλεπτυσμένος, ώστε να μπορεί να παράγει έργα τέχνης αυτών των διαστάσεων κι αξίας, και ειδικά με τα εργαλεία που διέθετε εκείνη η εποχή. Ακολούθησε μια δημόσια ταπείνωση για τον Sautuola. Μόλις το 1902, όταν πολλά άλλα ευρήματα προϊστορικών πινάκων είχαν χρησιμεύσει στο να καταστήσουν την υπόθεση της αρχαιότητας των πινάκων της Altamira λιγότερο πιθανή για πλαστογραφία, η επιστημονική εταιρεία απέσυρε τη διαφωνία της προς την πρόταση του Sautuola. Οι ζωγραφιές των σπηλαίων απεικονίζουν πλέον την ανθρώπινη ανάγκη για επικοινωνία, η οποία και τείνει να βοηθά στην πληροφόρηση για τη ζωή, την κουλτούρα, την επικοινωνία, τα εκάστοτε έθιμα και ήθη της εποχής, αλλά και πως

ακριβώς αναπτύχθηκε το ανθρώπινο είδος. Για αυτό και το σπήλαιο Altamira στην Ισπανία ήταν σημαντικής σημασίας⁵.

Αρχαία εποχή

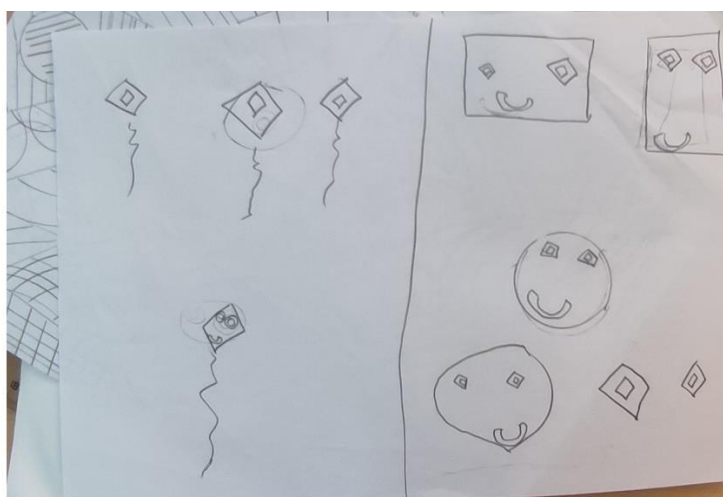
Η περίοδος της αρχαιότητας έφερε στην επιφάνεια με την αρωγή των ανασκαφών διάσημα έργα τέχνης, τα οποία μέχρι και σήμερα μεταδίδουν δέος και έμπνευση στον κάθε θεατή. Τα πιο διάσημα ήταν τα αρχαία ελληνικά και ρωμαϊκά αγάλματα, αγγεία, βάζα και τοιχογραφίες, όπου κι απεικόνιζαν στιγμιότυπα από την καθημερινότητα των ανθρώπων εκείνη την εποχή, καθώς επίσης και άπειρες ιστορίες καθώς και μυθοπλασίες.

⁵ Στο ίδιο

3. Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ ΣΤΟ ΨΥΧΙΣΜΟ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

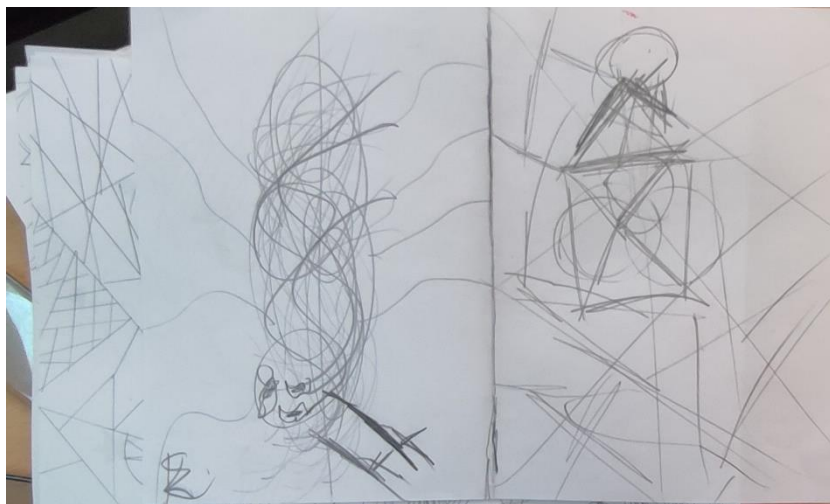
3.1Η αξία του παιδικού σχεδίου

Το παιδικό σχέδιο ή αλλιώς ιχνογράφημα πλήθος ερευνητών, όπως ήδη αναφέρθηκε στη διάρκεια σύνθεσης της παρούσας εργασίας, αποτελεί μία από τις κυριότερες μορφές έκφρασης των μικρών παιδιών, μιας και τα βοηθάει (οδηγεί), ώστε να εξηγήσουν ζωγραφικά όλα όσα επιθυμούν να εκφράσουν ή και να διηγηθούν με λέξεις. Μέσω του παιδικού σχεδίου λοιπόν μπορούν να αναπαραστούν ό, τι επιθυμούν να πούνε με απλές λέξεις. Με τη βοήθεια του σχεδίου έτσι προσπαθούν να δείξουν τον περιβάλλοντα κόσμο τους, όπως ακριβώς τα ίδια τον βλέπουν, μέσα δηλαδή από τη δική τους οπτική ματιά (Μπέλλας, 2000).

Εν ολίγοις η ζωγραφική ή το παιδικό σχέδιο με όποια υλικά και εάν διεξάγεται είναι μια από τις πλέον συνηθέστερες αν όχι κι από τις πιο αγαπημένες δραστηριότητες των παιδιών. Και αυτό, διότι συγκεντρώνουν την προσοχή τους πάνω σε μια κόλλα χαρτί ή σε ένα μπλοκ ζωγραφικής και όντες μικροί καλλιτέχνες μέσω ενός μαρκαδόρου, μιας ξυλομπογιάς ή ενός απλού μολυβιού ξεκινούν να σκιαγραφούν ό, τι ακριβώς παρατηρούν γύρω τους, σχεδιάζοντας τον δικό τους δηλαδή κόσμο. Κατά τη διάρκεια της δημιουργικής τους αυτής δραστηριότητας δεν τους απασχολεί τίποτα, ο συναισθηματικός τους κόσμος βρίσκεται σε εγρήγορση κι ενθουσιασμό, και το κυριότερο η δημιουργική τους αυτή άσκηση δεν τους προβληματίζει διόλου αν θα χαρακτηρίζεται από σωστές ή όχι φόρμες και σχήματα. Εκείνο που επιθυμούν

και το πράττουν εν προκειμένω είναι η δική τους οπτική αντίληψη των εικόνων γύρω τους, αυτό από το οποίο επηρεάζονται και αυτό έχει και κύρια σημασία (Κακίση - Παναγόπουλου, 2006). Κατ'ουσίαν λοιπόν το παιδικό σχέδιο τίθεται ως μια «κρυφή γλώσσα» για το κάθε παιδί, το οποίο μαθαίνει να εκφράζεται περισσότερο με το σχέδιό του, το παιχνίδι και τα όνειρά, και πολύ λιγότερο με την ομιλία του.

Άλλωστε δεν είναι και τυχαίο των νευροψυχιάτρων γενικότερα να κάνουν χρήση του σχεδίου ως εκείνο το βασικό εργαλείο, μέσω του οποίου μελετούν – επεξεργάζονται τα διάφορα τυχόν προβλήματα που είναι πιθανόν να ανακύψουν κατά τη διάρκεια της αναπτυξιακής πορείας ενός παιδιού. Το παιδικό σχέδιο έτσι έχει την ιδιότητα να αφηγείται μια μικρή και σύντομη ιστορία με εικόνες- σύμβολα, μπορεί να αποκαλύπτει τη ψυχολογική ιδιομορφία του εκάστοτε παιδιού, να πληροφορεί για τη νοητική εξέλιξη αλλά και το περιβάλλον μέσα στο οποίο ζει και εξελίσσεται (μεγαλώνει) (Κακίση - Παναγόπουλου, 2006). Σε αντίθεση έτσι προς τον ενήλικα καλλιτέχνη, ο οποίος συνηθίζει να εκφράζει μέσα από το έργο του κυρίως την κοινωνία, το παιδί από την πλευρά του επιλέγει να εκφράζει με το σχέδιο του τον ίδιο του τον εαυτό⁶.

⁶<https://www.greekteachers.gr/%CF%84%CE%BF-%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CF%83%CF%87%CE%AD%CE%B4%CE%B9%CE%BF-%CE%B7-%CE%BA%CF%81%CF%85%CF%86%CE%AE-%CE%B3%CE%BB%CF%8E%CF%83%CF%83%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CF%80%CE%B1>

Σύμφωνα μάλιστα με την άποψη των Κακίση και Παναγοπούλου (2004) η παιδική ζωγραφιά ή το παιδικό σχέδιο τίθεται ως μια πολύ αυθόρμητη και ειδικά μια πρωτότυπη ανασύνθεση της εικόνας της πραγματικότητας. Τα παιδιά δεν επιδιώκουν να την αντιγράψουν, αλλά εκείνο που επιθυμούν εν προκειμένω είναι να αξιοποιήσουν διάφορα χαρακτηριστικά της ώστε με τον τρόπο αυτόν να αποτυπώσουν σε μια διήγηση σαφώς σε επίπεδο εικαστικό μία ιστορία, χωρίς να εστιάζουν ιδιαίτερα στο έργο.

Σε καμία περίπτωση το παιδικό σχέδιο δεν αποτελεί μια αυθόρμητη διαδικασία, σύμφωνα όμως με τον ισχυρισμό της M. Lindstorm⁷ στο βιβλίο της *Children's art*, στη βάση πως τα παιδιά δεν μπορούν από μόνα τους να πιάσουν ένα μολύβι ή μια ξυλομπογιά κι εν συνεχεία να αρχίσουν να ζωγραφίζουν / σχεδιάσουν κάτι. Η Lindstorm μάλιστα θεωρεί πως απαιτείται και μια πρόσθετη βοήθεια από ένα άλλο άτομο και δη ενός ενήλικου ατόμου, το οποίο θα καθοδηγήσει ένα παιδί, ώστε αυτό σταδιακά να αντιληφθεί πως έχει τη δυνατότητα – δεξιότητα να σημειώσει κάτι πάνω σε ένα χαρτί, όπως π.χ. διάφορα μικρά σημάδια, μικρές τελίτσες κλπ. Από τη στιγμή μάλιστα, που καταλάβει πως μπορεί να το κάνει και από μόνο του την κίνηση αυτή πάνω σε ένα χαρτί, τότε και θα συνεχίσει με τις μουντζούρες. Πρέπει στο σημείο αυτό να επισημανθεί πως ένα μικρό ηλικιακά παιδί διαθέτει ανολοκλήρωτη την ικανότητα/δεξιότητα του αισθητικο - κινητικού

⁷<https://kokkinialepou.gr/o-ainigmatikos-eikonografimenos-kos>

του συνδυασμού, με αποτέλεσμα και οι πολύ αρχικές ή εναρκτήριες τρόπων τινά ζωγραφιές του να εμφανίζουν μια εικόνα μπερδεμένη/συγκεχυμένη και συχνά και μιας εικόνας κακοτεχνίας (Σάλλα-Δοκουμετζίδα, 1994 Σάλλα-Δοκουμετζίδα, 1996).

Το παιδικό ιχνογράφημα λοιπόν αποτελεί μια συγκεκριμένη προσπάθεια ενός παιδιού που θέλει να αποτυπώσει πάνω σε ένα χαρτί οτιδήποτε που ενδέχεται να του ζητηθεί ή κι ένα μικρό σχήμα χωρίς καμία συγκεκριμένη ροή που τυχόν μπορεί αντλείται προέρχεται από τα βάθη της ψυχής του. Τα παιδικά σχέδια είτε αποτυπώνουν θετικά είτε αρνητικά στοιχεία, εντούτοις εξακολουθούν να παραμένουν πολύ ελκυστικά, γεμάτα ζωή αλλά και έναν εξαιρετικά έντονο χαρακτήρα (Μπέλλας, 2000).

3.2 Οι εικαστικές τέχνες και τα οφέλη τους στα παιδιά προσχολικής ηλικίας

Παρά το γεγονός πως ο τομέας της Εικαστικής Αγωγής δεν έχει τεθεί με την αρμόζουσα αξία του εντός της εκπαιδευτικής διεργασίας, εντούτοις δεν αμφισβητείται επ' ουδενί κίολας η προσφορά της Εικαστικής Αγωγής στην πολύπλευρη ανάπτυξη των μικρών παιδιών και μάλιστα σε ό, τι αφορά στην πνευματική εξέλιξη του ανθρώπου. Εν προκειμένω η πράξη της δημιουργικότητας παρέχει μια νέα θέαση. Η καλλιτεχνική δημιουργία έχει την ιδιότητα να ενδυναμώνει την έκφραση των ιδεών, των συναισθημάτων καθώς και την αναπαράσταση των εμπειριών τους. Με τη συμβολή της τέχνης μελετώνται κι εξερευνώνται όλες οι ικανότητες/δεξιότητες των ίδιων των ανθρώπων, και ειδικά σε ό, τι αφορά στα μικρά παιδιά η Τέχνη δίνει τη δυνατότητα μιας καθόλα εσωτερικής

αίσθησης της αποτελεσματικότητας καθώς και του ελέγχου της ζωής τους. Η τέχνη εν προκειμένω είναι εξαιρετικά πολυσήμαντη κατά την εκπαίδευση της προσχολικής ηλικίας, μιας και η καλλιτεχνική εκπαίδευση μπορεί να συμβάλει καίρια στην ανάπτυξη πολλών κοινωνικών αλλά κι εκπαιδευτικών δεξιοτήτων (Τρίμη, 2005). Για όλα λοιπόν τα μικρά παιδιά και σε κάθε επίπεδο ικανότητας, οι τέχνες τείνουν να διαδραματίζουν πρωταρχικό ρόλο στη γνωστική, κινητική, γλωσσική και κοινωνικό - συγκινησιακή τους εξέλιξη. Οι τέχνες έχουν την ιδιότητα να κεντρίζουν το ενδιαφέρον και να αποσπούν την προσοχή των παιδιών αναφορικά με τη μάθηση, μπορούν να ενεργοποιούν την μνήμη, εν συνεχεία να προάγουν τις διαπροσωπικές τέχνες καθώς και να προωθούν τη συνεργασία. Η διδασκαλία της τέχνης εν ολίγοις μέσα στο σχολείο αναπτύσσει την κοινωνικότητα απομακρύνοντας αφενός από τον ατομικισμό, κι αφετέρου προσεγγίζοντας τη συνεργατικότητα (Τρίμη, 2005).

Σύμφωνα με τον Αφεντάκη – Δανασσή (1997) η τέχνη αποτελεί έναν τόπο καλλιέργειας της ελευθερίας και της έκφρασης, όσο και έναν τόπο συνάντησης με τους άλλους συνανθρώπους. Και για αυτόν τον λόγο πρέπει να ληφθεί η δέουσα σημασία της αξίας της σε εκπαιδευτικό επίπεδο και εν προκειμένω μέσα στη σχολική κοινότητα. Πιο συγκεκριμένα όλες οι δραστηριότητες της αισθητικής αγωγής έχουν τη δυνατότητα να βοηθούν τα παιδιά, ώστε να βιώνουν κάθε φορά και διάφορες ανώτερες αλλά και πανανθρώπινες αξίες, επιπροσθέτως να οικοδομήσουν και πρόσθετες διαστάσεις της ευαισθησίας τους, κι έναντι της ομορφιάς, της τάξης-αρμονίας αλλά και του εκάστοτε πολιτισμού (Κοφφάς, 1994 στο Ζωγράφος & Κωτσαλίδου, 2016).

Η τέχνη λοιπόν συνδέεται με τη σωματική ανάπτυξη ενός παιδιού, στη βάση πως η επαφή με τη ζωγραφική καθώς και η εξάσκηση με ένα υλικό, όπως π.χ. με τον πηλό μπορεί να εξασκεί τα χέρια, τα δάχτυλα, αλλά και την παλάμη. Με τον τρόπο αυτόν αναπτύσσεται ο λεπτός κινητικός συντονισμός, ενώ συνάμα επιτυγχάνεται και ο συντονισμός μεταξύ του ματιού και του χεριού. Ακόμη η τέχνη συνδέεται και με την κοινωνική ανάπτυξη, στη βάση πως μία σχολική τάξη – αίθουσα αποτελεί ένα καθόλα άρτιο κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο τα παιδιά διδάσκονται (μαθαίνουν σιγά-σιγά) να αλληλεπιδρούν θετικά με τα άλλα παιδιά και συμμαθητές/τριές τους. Όμως η τέχνη συνδέεται και με τη γνωστική ανάπτυξη, στη

βάση πως τα θετικά – οφέλη της τέχνης στην πλειονότητά τους είναι πνευματικής φύσης. Τα μικρά παιδιά μπορούν να μαθαίνουν διάφορα καλλιτεχνικής μορφής στοιχεία όπως π.χ. είναι τα χρώματα, τα μεγέθη, τα σχήματα κλπ. τα οποία εν συνόλων αποτυπώνονται στην τέχνη. Ακόμη δίνεται η δυνατότητα στο κάθε παιδί να εξωτερικεύει ό, τι σκέφτεται κι επιθυμεί και όλο αυτό το σκεπτικό του να το εκφράζει στη ζωγραφική και στο σχέδιό του πολύ δημιουργικά. Εν ολίγοις η τέχνη έχει την ιδιότητα να προωθεί την ανακάλυψη, την εξερεύνηση, τον πειραματισμό και τη δοκιμή αλλά και την εφευρετικότητα (Ζωγράφος & Κωτσαλίδου, 2016).

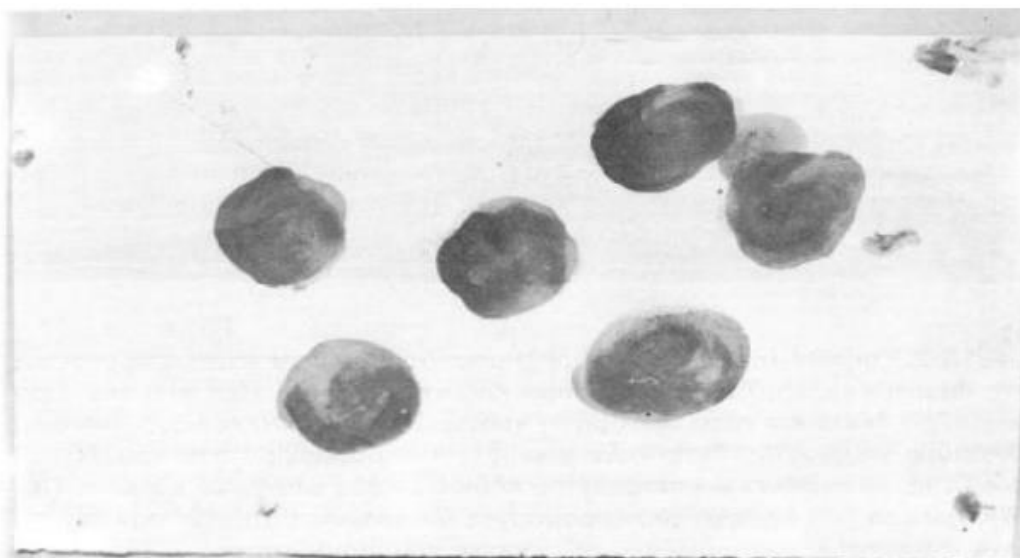
Η Laura H. Charman (1978, στο Υδραγωγού, 2019) από την πλευρά της αναφέρει συνοπτικά πως οι στόχοι της εικαστικής εκπαίδευσης είναι «*η ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου παιδιού, η προαγωγή της γνώσης και της εκτίμησης της τέχνης και η καλλιέργεια της ικανότητας να συνδέουμε την τέχνη με την καθημερινότητα*». Οι στόχοι αυτοί, δηλαδή έχουν να κάνουν με τη δημιουργία ενός ατόμου, το οποίο και δείχνει ότι μπορεί να χρησιμοποιήσει - αξιοποιήσει την εικαστική τέχνη ώστε να εκφραστεί, κι εν προκειμένω να είναι σε θέση να την εκτιμήσει αλλά και να αντιληφθεί τον κοινωνικό της ρόλο.

3.3 Χαρακτηριστικά ανά ηλικιακές περιόδους και φάσεις του παιδικού σχεδίου

Ένα μικρό παιδί ή ένα νήπιο αρχίζει να διαγράφει τα πρώτα του σχήματα ή τις πρώτες τους αυθόρμητες ζωγραφιές μέσα στο νερό, το φαγητό του, το γάλα του, τη σούπα του, τη φρουτόκρεμά του, κάνοντας ακανόνιστες γραμμούλες ή μικρά κυκλάκια που του προκαλούν χαρά. Οι κινήσεις αυτές γίνονται περίπου στην ηλικία των τεσσάρων (4) μηνών, ενώ λίγο αργότερα στην ηλικία των 6 – 8 μηνών ξεκινά να σχηματίζει ζωγραφιές με τη βοήθεια και των ποδιών του που κουνά επαναληπτικά επίσης ακανόνιστα έως και άτσαλα (Μυλωνάκου – Κεκέ, 2005 Κακίση-Παναγοπούλου, 2006).

Από την ηλικία όμως των 12 μηνών και ύστερα το παιδί συνηθίζει συνδυάζοντας χέρια με πόδια να ζωγραφίζει. Μεταξύ των 13 έως και 16 μηνών τείνει να διαμορφώνει κηλίδες πάνω στο χαρτί, σκιαγραφώντας τον χώρο του εν προκειμένω χωρίς όμως να έχει αίσθηση του περιβάλλοντα χώρου το ίδιο το παιδί,

απλά το πράττει μηχανικά, κυρίως με το να τοποθετεί τα χεράκια του μέσα στις μπογιές και εν συνεχεία με πολλή χαρά να τα βάζει πάνω στο χαρτί. Πιο συγκεκριμένα έως και την ηλικία των 16 μηνών το παιδί μεγαλώνοντας κι εντυπώνοντας στη μνήμη του κινήσεις και χρώματα, που του προξένησαν χαρά, αρχίζει πλέον να ζωγραφίζει βουτώντας τα χέρια του μέσα στις μπογιές (βλ. Εικ. 6), και συνάμα να φέρνει στο στόμα τα χέρια του με την περιέργεια του μικρού παιδιού(Θεοδωροπούλου, Λαγωγιάννης, Πλανητερός, 2015).

Εικ. 6 – Κηλίδες ή σημάδια των παιδιών στην ηλικία των 13-16 μηνών
Πηγή: Μαζαράκη, 1987 στο Θεοδωροπούλου, Λαγωγιάννης, Πλανητερός, 2015 (σελ. 30)

Από την ηλικία των 16 μηνών έως και των 20 μηνών το παιδί εξελίσσεται οπτικά, καθώς επιλέγει χρωματισμούς έντονους να χρησιμοποιήσει, όπως είναι το κόκκινο για παράδειγμα. Ξεκινά μάλιστα να χρησιμοποιεί και τα δυο του τα χέρια, και να επιζητεί και την επιβράβευση των γονιών του αλλά και όλων όσοι βρίσκονται κοντά του και το παρατηρούν να δημιουργεί ζωγραφικά (Θεοδωροπούλου, Λαγωγιάννης, Πλανητερός, 2015).

Έως και την ηλικία των 2 ετών (ή 24 μηνών) το παιδί σταδιακά εξελίσσεται επιζητώντας να χρησιμοποιήσει και ένα δεύτερο χρώμα, επιλέγοντας κυρίως το μαύρο μαζί με το πρώτο χρώμα που ήταν το κόκκινο για παράδειγμα ενώ πολύ σημαντικό στο σημείο αυτό να τονιστεί πως το παιδί χρησιμοποιεί και το δεξί του χέρι πλέον, καταλαμβάνοντας σιγά-σιγά όλο και μεγαλύτερο χώρο στο χαρτί με τις

μουντζούρες του, οι οποίες εν ολίγοις αυξάνονται σε μέγεθος (βλ. Εικ. 7). Η κατάληξη είναι να καταφέρνει να αντιστοιχεί ή να τις επονομάζει κιάλας σε κάθε του σχέδιο κι έναν – έναν από τους γονείς του, π.χ. η μία ζωγραφιά, σχήμα ή μουντζούρα να είναι ο πατέρας και μια άλλη να είναι η μητέρα του (Θεοδωροπούλου, Λαγωγιάννης, Πλανητερός, 2015).

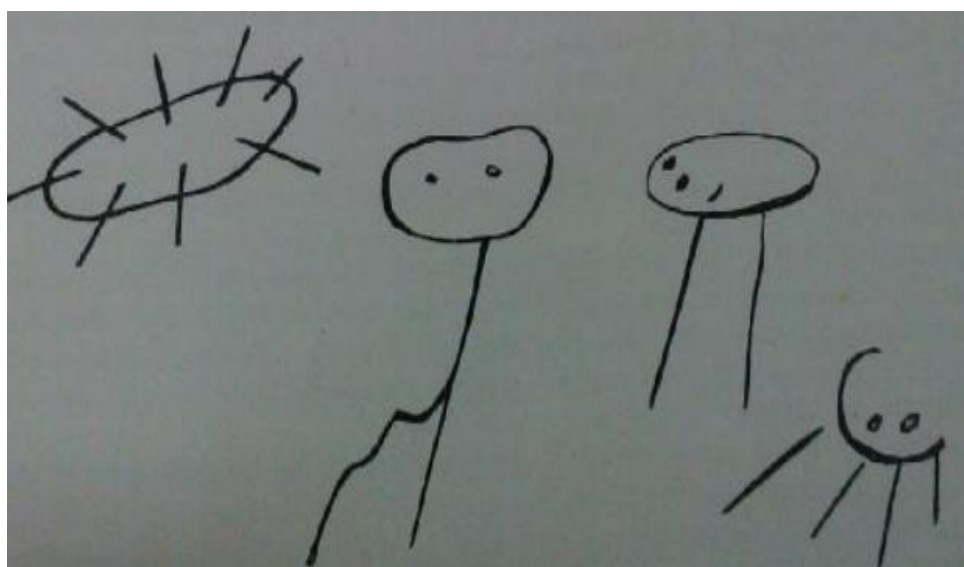
Εικ. 7 – Ζωγραφιά με μουντζούρες μεγάλες σε μέγεθος και με επιλογή 2 χρωμάτων πλέον
Πηγή: Μαζαράκη, 1987 στο Θεοδωροπούλου, Λαγωγιάννης, Πλανητερός, 2015 (σελ. 31)

Σε αυτό το στάδιο είναι πολύ σημαντικό οι γονείς να επιβραβεύουν το παιδί και την όποια δημιουργία του με επαίνους και χαρούμενα επιφωνήματα, ώστε το παιδί να νιώσει πολύ δημιουργικό. Αρχικά λοιπόν το παιδάκι διαμορφώνει ακανόνιστες μουντζούρες, θέλοντας να δείξει την περιέργειά του, ενώ συνάμα δείχνει και να απολαμβάνει την απτή απόδειξη της παρουσίας του (Θεοδωροπούλου, Λαγωγιάννης, Πλανητερός, 2015).

Το εν λόγω μουντζούρωμα (1. *Φυτικό-κινητικό στάδιο* σε ηλικία 18 μηνών περίπου όπου το μολύβι δεν ξεκολλάει από το χαρτί, 2. *Αναπαραστατικό στάδιο* σε ηλικία 2-3 ετών όπου το παιδί «σηκώνει» το μολύβι και κατασκευάζει στο χαρτί, με ασυνεχείς γραμμές, σημάδια που το ίδιο επεξηγεί ως ιδιαίτερες μορφές ανθρώπων ή και πραγμάτων, και 3. *Επικοινωνιακό στάδιο* σε ηλικία 3-4 ετών στην οποία το παιδί επιχειρεί να μιμηθεί τη γραφή του ενήλικου, όμως συνήθως ξεφεύγει από τις

κυκλικές φόρμες δημιουργώντας μια φανταστική, συνεχή «σαν τα δόντια ενός πριονιού», γραμμή) δεν είναι τίποτα άλλο από μια δική του έκφραση ενός ιδιαίτερου για το εκάστοτε άτομο, βιοψυχικού ρυθμού, και εκδηλώνεται συνδυαστικά με τα πρώτα του βήματα καθώς και την αίσθηση της ισορροπίας. Εξελικτικά και έως την ηλικία των τριών (3) ετών το παιδί ξεκινά να σχηματίζει σχέδια (οβάλ σχήμα, κυκλικό σχήμα, τριγωνικό σχήμα) πιο εξελιγμένα με διαφορετική φορά, αποστάσεις και ποικίλους χρωματισμούς (Μαζαράκη, 1992 στο Θεοδωροπούλου, Λαγωγιάννης, Πλανητερός, 2015).

Από την ηλικία των τριών (3) έως και των πέντε (5) ετών το παιδάκι κάνει ακόμη περισσότερα σχήματα αναπαριστώντας πλέον *ανθρώπινες φιγούρες*, λουλουδάκια, ζωάκια κλπ. χωρίς όμως να τα αποτυπώνει στο ακριβές φυσιολογικό του μέγεθος, αλλά αντίθετα όπως εκείνο επιθυμεί μέσα σε κλίμα χαράς να το απεικονίσει. Σε ό, τι αφορά μάλιστα στην *ανθρώπινη φιγούρα* αυτή αποτελεί και το κύριο σύμβολο των παιδικών ζωγραφιών, μιας και αποτυπώνει το παιδί ασυνείδητα τον ίδιο του τον εαυτό, την εικόνα για το σώμα του αλλά και τις ασυνείδητες επιθυμίες του. Ένα παιδί, που αναπτύσσεται αρμονικά και δείχνει πως είναι προσαρμοσμένο στο περιβάλλον του, τότε και να διαμορφώνει σχέδια κατά κανόνα, δηλαδή μια ανθρώπινη φιγούρα με όλα τα μέλη του σώματος, και σωστά - κατάλληλα τοποθετημένα στο χώρο. Οι πολύ μικρές σε μέγεθος φιγούρες ή η έλλειψη βασικών μελών ενός ανθρώπινου σώματος (φιγούρας) όπως π.χ. μπορεί να είναι τα χέρια τα οποία αν εκλείπουν ενδεχομένως αυτές οι ελλείψεις να δείχνουν σημάδια ανασφάλειας ή και χαμηλής αυτοπεποίθησης (βλ. Εικ. 8).

Εικ. 8 – Ζωγραφιά με σχήματα και κύκλους ως σχέδια
Πηγή: Μαζαράκη, 1992 στο Θεοδωροπούλου, Λαγωγιάννης, Πλανητερός, 2015 (σελ. 33)

Αντίθετα ένα μεγάλο σχήμα, όπως π.χ. μπορεί να είναι ένα μεγάλο κεφάλι σε μια ανθρώπινη σκιαγραφούμενη φιγούρα, μπορεί να υποδηλώνει και την ενδότερη ανάγκη ενός παιδιού για προβολή, ενώ αντίθετα ένα πολύ μικρό σχήμα ενδεχομένως να δείχνει ένα βίωμα δυσάρεστο κατά τη διαδικασία του απογαλακτισμού (Χανιώτου, 2021).

Μάλιστα σε αυτήν ακριβώς την ηλικιακή τους χρονική περίοδο αρχίζουν να ζωγραφίζουν και μικρά – μικρά σχεδιάκια, που τα δημιουργούν μέσω της αναπτυγμένης φαντασίας τους, είτε τραγουδώντας είτε κουνώντας το σώμα τους εν πλήρη ψυχική χαρά – ευεξία κι ενθουσιασμό. Από την ηλικία των πέντε (5) ετών έως και την ηλικία των έξι (6) ετών ο ζωγραφικός κόσμος του παιδιού πλέον τίθεται ως το βασικό στοιχείο της καθημερινότητάς του, ως το τμήμα του περιρρέοντος οπτικού περιβάλλοντος (π.χ. σπίτια, δέντρα, ήλιος, ουρανός κλπ.), το οποίο και επιθυμεί να το σκιαγραφήσει (Θεοδωροπούλου κ.ά., 2015).

Πιο συγκεκριμένα από την ηλικία των πέντε (5) έως και των οκτώ (8) ετών συνήθως τα παιδιά, καθώς αναπτύσσονται και μεγαλώνουν, τείνουν να τυπώνουν στη μνήμη τους όλο και με πιο ρεαλιστικό τρόπο τις εικόνες που θέλουν να ζωγραφίσουν. Δείχνουν λοιπόν στοιχεία που τα γνωρίζουν, αν και υπάρχει και η περίπτωση να μην τα βλέπουν κιόλας. Αυτό το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό τους γνώρισμα είναι κι εκείνο, που ταξινομεί τις διάφορες ζωγραφικές δημιουργίες σε ένα στάδιο, σύμφωνα με τον Luquet και του «νοητικού ρεαλισμού» του, στις λεγόμενες διαφάνειες ή στις ακτινογραφίες. Η μεν πρώτη σκιαγραφεί μορφές που στην πραγματικότητα δεν είναι ευδιάκριτες όπως π.χ. το μωρό-έμβρυο μέσα στη μητρική κοιλιά, και η δε δεύτερη δείχνει πώς αποκρύπτεται ένα πράγμα όπως π.χ. ένα πράγμα πίσω από μια καρέκλα (Παπαστεργίου, 2017).

3.4 Απόψεις διαφόρων ερευνητών για τις φάσεις του παιδικού σχεδίου

Σύμφωνα με τη θεώρηση - προσέγγιση της *επεξεργασίας πληροφοριών*, όλες οι αλλαγές στο παιδικό σχέδιο ενδεχομένως σε κάποιες ορισμένες περιπτώσεις να

συσχετίζονται με τη δεξιότητα ενός μικρού παιδιού να διατηρεί στη μνήμη του ταυτόχρονα στο νου του πολλές απόψεις ενός αντικειμένου. Με βάση όμως την προσέγγιση των νοητικών επεξεργασιών, όλα τα παιδιά με σοβαρή καθυστέρηση σε επίπεδο γλώσσας, νοητικής ή και κοινωνικής ανάπτυξης μπορούν παρόλα αυτά, να σχεδιάζουν με εξαιρετικά μεγάλο ταλέντο ή δεξιότητα. Με βάση τώρα τη θεώρηση του πολιτισμικού πλαισίου (Vygotsky, 1928), η ανάπτυξη της ικανότητας ενός σχεδίου συνήθως εξαρτάται από τις εκάστοτε ευκαιρίες που παρέχονται στο μικρό παιδί, με στόχο να ενασχοληθεί με τη δραστηριότητα αυτή και ειδικά με την τεχνική με την οποία οι ενήλικες δομούν αυτές τις ευκαιρίες (Ζωγράφος & Κωτσαλίδου, 2016).

Οι Cole & Cole (2001), Κακίση (1994), Schirrmacher (1998), Charman (1993, στο Λάμπη, 2021) κ.ά., έκριναν πως τα μικρά παιδιά από τη χρονική στιγμή, που θα ξεκινήσουν να πιάνουν το μολύβι ή τη ξυλομπογιά ή και το μαρκαδόρο, τότε συνηθίζουν μόνον να μουτζουρώνουν. Όμως αυτό που εν προκειμένω έχει τεράστια σημασία είναι η χαρά της κίνησης των χεριών τους, η απόλαυση που νιώθουν συναισθηματικά, τα ίχνη των κινήσεων τους και όχι η τελική διαμόρφωση του προϊόντος ή της όλης τους ζωγραφικής ενέργειας (Ζωγράφος & Κωτσαλίδου, 2016).

Όμως οι Cole & Cole (2001) επεξεργάζοντας επισταμένως την εν λόγω δημιουργική πορεία του μικρού παιδιού, επεσήμαναν πως το παιδί διέρχεται ορισμένων σταδίων σε ό, τι αφορά στο σχέδιο, ως εξής:

1. Το *κακογράφημα* (2 – 5 ετών), το οποίο απαρτίζεται από μια ψυχοσωματική εκγύμναση, εξού και οι ενδιαφέρουσες δραστηριότητες-ασκήσεις του παιδιού,
2. *Γραμμή* (ηλικία 4 ετών), όπου δίνεται έμφαση στην ανθρώπινη φιγούρα, με τα σχέδια της πρώτης ηλικίας να πηγάζουν από τη μνήμη και τη φαντασία, χωρίς την αντιγραφή κανενός προτύπου αλλά βάσει μιας διανοητικής σχηματοποίησης,
3. *Περιγραφικός συμβολισμός* (5- 6 ετών) όντας ένα στάδιο που επικεντρώνεται στο παιχνίδι, όλα τα ένστικτα, τις τάσεις, τα αισθήματα που συνδέονται και με τις παραστάσεις. Το παιδί δε συνηθίζει να αξιολογεί μόνο αυτό το οποίο πράττει, αλλά κυρίως τον τρόπο που το πράττει, την τεχνική εν ολίγοις. Αναφορικά με την ανθρώπινη φιγούρα αυτή στο στάδιο αυτό απεικονίζεται με σχετική ακρίβεια ως ένα συμβολικό σχήμα με το παιδί να ενσωματώνει και διαφορετικά συμβολικά χαρακτηριστικά στο σχήμα,

4. *Περιγραφικός συμβολισμός* (7- 8 ετών) όντας ένα στάδιο, το οποίο αναδεικνύει κυρίως εγωκεντρικά στοιχεία, με το παιδί να εστιάζει στην προσοχή του, και με το σχέδιο να εξαρτάται κυρίως από τη λογική ως επί το πλείστον και όχι από την όραση. Με τον τρόπο αυτόν το παιδί συνηθίζει να σχεδιάζει σύμφωνα με αυτά τα οποία ξέρει και όχι με ό, τι βλέπει μέσω της όρασής του. Στο στάδιο αυτό η προοπτική και η μη διαφάνεια παραμελούνται,
5. *Οπτικός ρεαλισμός* (ηλικία 9 – 10 ετών), όπου το παιδί επιχειρεί να αποτυπώσει το φυσικό περιβάλλον του, μέσω περιγραμμάτων ή και χαρακτηριστικών προοπτικής ή και φωτοσκίασης,
6. *Καταπίεση* (ηλικία 11- 14 ετών), όπου το μικρό παιδί προσπαθεί αρκετά να μετεξελίξει το σχέδιό του, με κατάληξη πολλές φορές να αποθαρρύνεται ψυχολογικά και να προσγειώνεται απότομα. Οι προτιμήσεις του πλέον σχετίζονται με τα συμβατικά σχέδια, ενώ η ανθρώπινη φιγούρα αποφεύγεται,
7. *Καλλιτεχνική αναβίωση* (ηλικία 15 ετών), όπου το παιδί περνά στο στάδιο της εφηβείας και της ωριμότητας, με τα τις εικαστικές του δημιουργίες πλέον να διηγούνται μια ιστορία. Στα μεν κορίτσια το σχέδιο χαρακτηρίζεται από έντονα χρώματα, τη χάρη της μορφής καθώς και το κάλλος της γραμμής, ενώ τα αγόρια συνηθίζουν να προσβλέπουν το σχέδιο ως μια τεχνική και μηχανική διέξοδό τους (Ζωγράφος & Κωτσαλίδου, 2016).

Σύμφωνα με την κονστрукτιβιστική προσέγγιση του Piaget (1980 στο Cole&Cole, 2001), το σχέδιο περνάει από μια τακτική σειρά σταδίων. Ειδικότερα ο Piaget θεωρούσε πως η ζωγραφική ενός παιδιού αποτελεί μια ορισμένη άσκηση, που βρίσκεται μεταξύ του συμβολικού παιχνιδιού και της πνευματικής εικόνας. Είναι εν ολίγοις ένα ευχάριστο παιχνίδι, που μιμείται το παιδί κάθε φορά διάφορες εικόνες από τον περιβάλλοντα χώρο του με πολλή χαρά κι άφθονη απόλαυση για τη δημιουργία του. Σύμφωνα με τον Piaget (1980 στο Cole&Cole, 2001 Μαγουλιώτης, 2002 Μαυράκης, 2018Μηρτσέκη, 2016 Ντε Μερεντιέ, 1981 Παπαδοπούλου, 2016), τα στάδια του παιδικού σχεδίου είναι τα ακόλουθα:

- 1). *Ο τυχαίος ρεαλισμός* (σε ηλικία μεταξύ των 18 μηνών και των 3 ετών). Στη χρονική αυτή περίοδο διεξάγονται και τα πρώτα μουτζουρώματα, στη διάρκεια των

οποίων τα παιδιά τυχαίως ανακαλύπτουν διάφορα γραφικά σύμβολα, που στη συνέχεια τα βοηθά να «ζωντανεύουν» την εκάστοτε ζωγραφιά τους. Τα παιδιά στο σημείο αυτό δεν επιδιώκουν μια αναπαράσταση, αλλά με την της ζωγραφιάς τους θεωρούν πως μπορούν να ερμηνεύσουν τα σχέδιά τους,

2). *Ο αποτυχημένος ρεαλισμός* (σε ηλικία μεταξύ των 3 με 5 ετών) ή στάδιο *Συνθετικής ανικανότητας* ή *Τυχαίου ρεαλισμού*. Στο στάδιο αυτό τα παιδιά διαθέτουν πολλές αναπαραστασιακές προθέσεις όμως αυτές δεν είναι κι εμφανείς. Το παιδικό σχέδιο τείνει να εμπεριέχει πολλά χαρακτηριστικά, όμως σε καμία περίπτωση όλα αυτά δεν καταφέρνουν να συγκροτούν ένα ομοιόμορφο σύνολο. Εν συνεχεία ξεκινούν να καθοδηγούν όλες τις ιχνογραφικές τους δράσεις (ενέργειες), κινούνται ο καρπός αλλά και όλα τα δάχτυλα προσπαθώντας να αναπαράξουν ακόμη και ζωγραφικά σχέδια των μεγάλων (ενηλίκων). Από την ηλικία των τριών (3) ετών και ύστερα τα παιδιά ξεκινούν να σκιαγραφούν ανθρώπινες φιγούρες επονομαζόμενες μάλιστα και «γυρίνοι» (σχηματοποιούν δηλαδή έναν μεγάλο κύκλο για το κεφάλι και γραμμές για τα πόδια),

3). *Ο νοητικός ρεαλισμός* (σε ηλικία μεταξύ των 5 με 8 ετών). Στο στάδιο αυτό τα παιδιά μπορούν κι έχουν τη δυνατότητα να συνθέτουν με πολλές λεπτομέρειες μάλιστα, παρόλα αυτά τείνουν να ζωγραφίζουν όλα όσα ξέρουν για το εκάστοτε πράγμα – αντικείμενο και όχι να ζωγραφίζουν ό, τι βλέπουν μόνον. Εν προκειμένω τα παιδιά σχεδιάζουν τα αντικείμενα με δύο βασικά μεθόδους - τρόπους: 3α) την επιπέδωση ή την περιστροφική προβολή, όπου σχεδόν όλα τα πράγματα - αντικείμενα είναι σαν να τα βλέπονται από ψηλά, πεσμένα κάτω ή ακόμα και περιμετρικά ενός κεντρικού σημείου, 3β) τη διαφάνεια, στην οποία σκιαγραφείται ένα πράγμα – αντικείμενο καθώς και το εσωτερικό του τμήμα, όπως για παράδειγμα σε ένα σπιτάκι συνηθίζεται να σκιαγραφούνται και όλα τα δωμάτιά του, τα έπιπλα κλπ.,

4). *Οπτικός ρεαλισμός* (σε ηλικία μεταξύ των 8 ετών και πάνω). Στο στάδιο αυτό τα μικρά παιδιά συνήθως επιθυμούν να απεικονίζουν με τη βοήθεια αναλογιών και μιας προοπτικής από μια συγκεκριμένη οπτική τους γωνία. Με τον τρόπο αυτόν στα παιδιά αναπτύσσεται η οπτική αντίληψη διαδοχής των παραστάσεών τους, στη βάση πως έχουν κατακτήσει σε μεγάλο βαθμό το δρόμο προς τη γραφή. Σχετικά με το σύνολο των πιο συνειδητών σχημάτων και εικόνων με μεγάλο μέγεθος τα παιδιά

καταλήγουν έως και την άσκηση της γραφής, εντούτοις μόνον όταν και τα χέρια έχουν τη δυναμική, τότε εν προκειμένω και τα παιδιά καταφέρνουν να κατακτήσουν τη γραφή. Παρόλα αυτά η ζωγραφική τέχνη είναι εκείνη που ενδείκνυται ειδικά για την ηλικιακή αυτή περίοδο των παιδιών, τα οποία θέλουν να διασκεδάσουν δημιουργικά.

Ο C. Burt (στο Χανιώτου, 2021) επιχειρήσε να κατηγοριοποιήσει σε στάδια την εξελικτική πορεία του παιδικού σχεδίου, το οποίο εστίασε στις ηλικίες από 3 έως και 5 χρονών ως εξής: 1^ο Γραμμές χωρίς σκοπό, 2^ο Γραμμές με κάποιο σκοπό, με το παιδί να επεξηγεί το σχέδιό του αποδίδοντάς του και μια ονομασία, 3^ο Γραμμές που γίνονται ώστε να μιμηθούν κάτι, 4^ο Γραμμές με πιο οριοθετημένο στόχο. Μάλιστα το δεύτερο στάδιο το επονομάζει ως μια συγκεκριμένη γραμμή ειδικά για τις ηλικίες από 4 έως και 5 ετών, στη διάρκεια των οποίων σταδιακά το μικρό παιδί εποπτεύει τις γραμμές και αποδίδει όσο πιο παραστατικά γίνεται τα χεριά και τα πόδια του «ανθρωπάκου», ενώ σε ό, τι αφορά στο κεφάλι συνηθίζει να προσχεδιάζει τον κύκλο. Τέλος αναφορικά με το τρίτο στάδιο πρέπει να σημειωθεί πως συνδέεται με παιδιά από 5 έως και 6 ετών, εκ των οποίων το εκάστοτε παιδί συνηθίζει να σχεδιάζει όσο πιο ευανάγνωστα γίνεται τον δικό του άνθρωπο επιμένοντας μάλιστα και στην ίδια φιγούρα, η οποία διαφοροποιείται για το κάθε παιδί δηλαδή δεν είναι ο ίδιος άνθρωπος-φιγούρα-σχέδιο για όλα τα παιδιά, αλλά αντίθετα εμφανίζει μια ποικιλομορφία⁸.

Όμως και ο Georges Luquet (στο Χανιώτου, 2021 Λάμπη, 2021·Θεοδωροπούλου, Λαγωγιάννης, Πλανητερός, 2015) κατηγοριοποίησε τέσσερα (4) στάδια της εξελικτικής πορείας της παιδικής γραφικής, ως εξής:

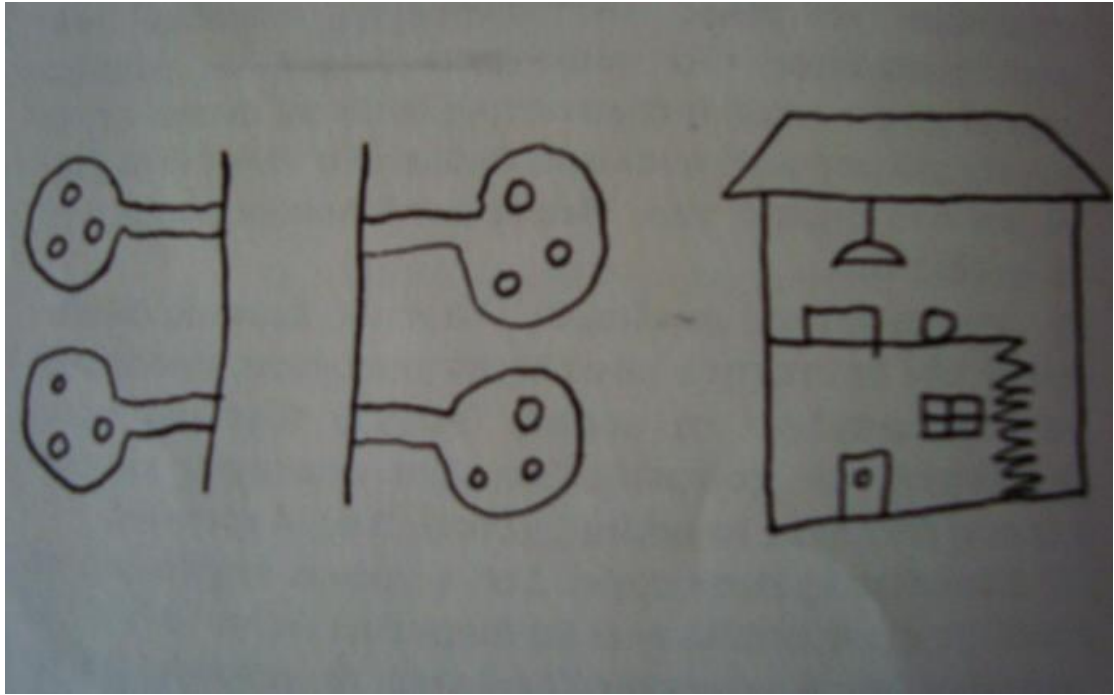
α) *Τυχαιός ρεαλισμός*, που ξεκινά περίπου στα 2 έτη της ηλικίας των παιδιών, που σημαίνει και τη λήξη της επονομαζόμενης περιόδου του μουτζουρώματος. Εν προκειμένω το παιδί, που ξεκίνησε να κάνει μικρά σχεδιάκια ή και να χαράζει μικρά σημεία άνευ κάποιας απεικονιστικής διάταξης, τείνει να εντοπίζει τυχαίως μια μορφική αναλογία μεταξύ του αντικειμένου και του σημείου του. Κατ'αυτόν τον τρόπο κι αναδρομικά επονομάζει αυτή του την σχεδίαση,

⁸<https://slideplayer.gr/slide/11296857>

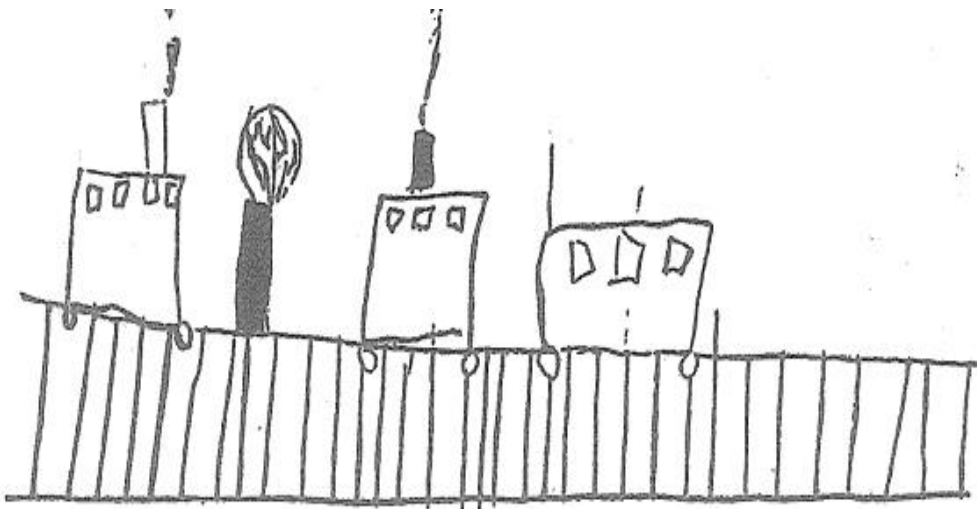
β) *Αποτυχημένος ρεαλισμός*, όπου το κάθε παιδί, έχοντας από μόνο του ανιχνεύσει την ταυτότητα μορφής – αντικειμένου κάνει προσπάθειες να αναπαράξει αυτήν τη μορφή, δηλαδή αρχίζει να εισέρχεται εντός μιας διαδικασίας εκμάθησης, η οποία ενέχει και αποτυχίες αλλά και επιμέρους επιτυχίες (συνήθως μεταξύ των ηλικιών 3 και 4 ετών),

γ) *Διανοητικός ρεαλισμός* (βλ. Εικ. 9), όπου τα διάφορα αντικείμενα δεν ενέχουν μιας απεικόνισης με προοπτική, αλλά μιας προβολής του ιδίου επιπέδου περιμετρικά ενός άξονα ή ενός σημείου. Στο στάδιο αυτό το παιδί στην ηλικία των τεσσάρων (4) ετών ξεκινά το βασικό στάδιο χρονικής διάρκειας έως και το 10^ο– 11^οή και το 12^ο έτος. Αυτή η χρονική περίοδος ουσιαστικά απαρτίζεται από το γεγονός πως το μικρό παιδί σχεδιάζει ένα αντικείμενο όπως το ήξερε έως τότε, και όχι όπως το έβλεπε οπτικά. Υιοθετεί λοιπόν δύο (2) τεχνικές, τη χρήση της επιπέδωσης ή της περιστροφικής προβολής (βλ. Εικ. 10 και 11) και της διαφάνειας, που συνδέεται με το γεγονός πως το παιδί κάνει μια μείξη από διαφορετικές και πολλαπλές οπτικές γωνιές,

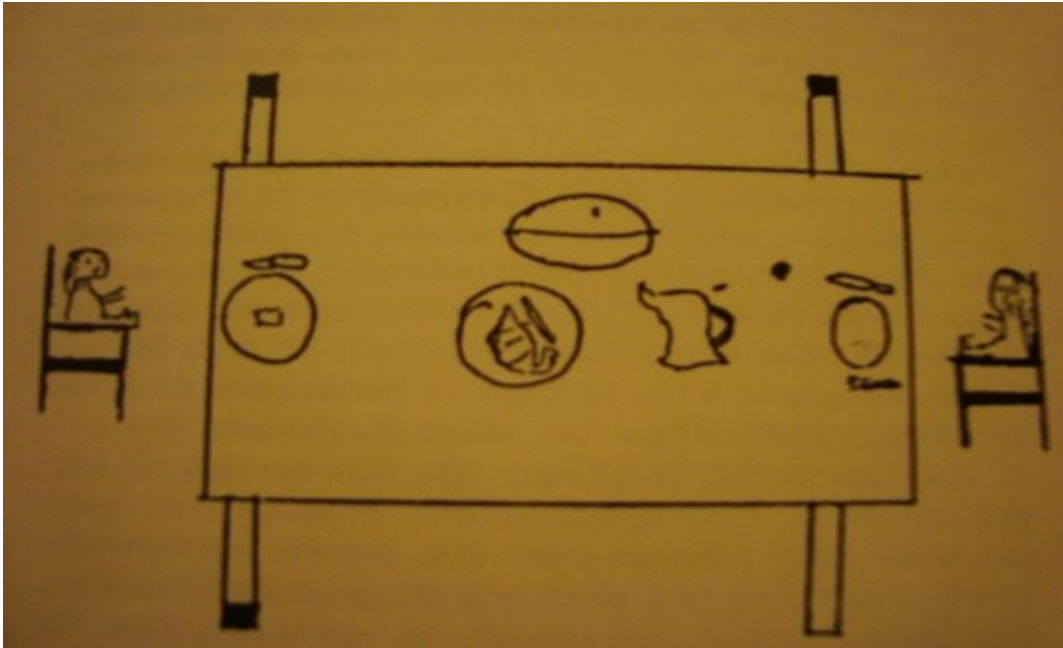
δ) *Οπτικός ρεαλισμός* (από την ηλικία των 12+ ετών και μετά), όπου με αυτό το στάδιο ουσιαστικά το παιδικό σχέδιο ολοκληρώνεται, μιας και στο εξής χάνει την έως πρότινος αυξημένη χαρά της δημιουργίας τρόπων τινά των παιδιών-νηπίων και τείνει να υιοθετεί τις επιθυμίες των ενηλίκων χωρίς την αίσθηση του χιούμορ.

Εικ. 9–Διανοητικός ρεαλισμός κατά την κατηγοριοποίηση της παιδικής γραφής του Luquet
Πηγή:http://2epal-amaliad.ilei.sch.gr/docs/projects/2012-2013/paidiko_sxedio_1.pdf

Εικ. 10 – Ζωγραφιά με σχήματα και κύκλους ως σχέδια
Πηγή:Θεοδωροπούλου, Λαγωγιάννης, Πλανητερός, 2015 (σελ. 45)

Εικ. 11 – Περιστροφική προβολή πολλαπλών οπτικών γωνιών

Πηγή:http://2epal-amaliad.ilei.sch.gr/docs/projects/2012-2013/paidiko_sxedio_1.pdf

Σύμφωνα με τον Viktor Lowenfeld, ο οποίος κήρυττε την ελευθερία αισθητικής της αυτό-έκφρασης των μικρών παιδιών σε ό, τι αφορούσε στο παιδικό σχέδιο με στόχο μια καθόλα υγιή ανάπτυξή του, διατύπωσε τη δική του άποψη για την εξελικτική πορεία του παιδικού σχεδίου, με τα εξής στάδια (Μυλωνάκου, 2015 στο Χανιώτου, 2021):

1. *Μουτζουρώματα* (στην ηλικία των ετών μεταξύ 2-4) με 1α.τα Ανοργάνωτα μουτζουρώματα ως εκείνα τα μικρά σημάδια, που αφήνει το παιδί να πηγάζουν ακριβώς από τη δυσκολία του να εποπτεύσει αποτελεσματικά τις κινήσεις του, 1β.τα επιμήκη μουτζουρώματα, που συνδέονται με περισσότερο εποπτευόμενες και ειδικά επαναλαμβανόμενες κινήσεις, 1γ.με τα κυκλικά μουτζουρώματα τα οποία μελετούν τις εποπτευόμενες κινήσεις επισταμένως, και 1δ.τα ονοματοδομημένα μουτζουρώματα που σχετίζονται με την αφήγηση διαφόρων ιστοριών για το σχέδιό του,
2. *Προσχηματικό στάδιο* (στην ηλικία μεταξύ των ετών 4-6), όπου στη χρονική αυτήν περίοδο συνδυάζονται κύκλοι και γραμμές που σταδιακά δείχνουν καθαρά σχήματα και πολλές ανθρώπινες φιγούρες, ενώ και οι χρωματισμοί συνδέονται με τα συναισθήματα των παιδιών και όχι τόσο με τη λογική,

3. *Σχηματικό στάδιο* (στην ηλικία μεταξύ των ετών 7-9), όπου στο στάδιο αυτά διαμορφούμενα παιδικά σχέδια τείνουν να είναι πιο αναγνωρίσιμα πλέον, μιας και τα μικρά παιδιά έχουν πια την αίσθηση του χώρου, ενώ δε διστάζουν τα σχέδιά τους να τα κατασκευάζουν με αυξημένο μέγεθος επιδιώκοντας να δείξουν μέσω αυτών των μεγεθών τα αυξημένα εξίσου συναισθήματά τους,
4. *Στάδιο του αρχικού ρεαλισμού* (στην ηλικία μεταξύ των ετών 9-10), όπου το κάθε παιδί συναντώντας τη δυσκολία, που ενέχει μια επιλεγόμενη ακριβής αναπαράσταση των αντικειμένων που υπάρχουν γύρω του, τείνει από τη μία πλευρά να επιδεικνύει μια έλλειψη αυθορμητισμού πλέον, και από την άλλη πλευρά να αναπτύσσει τις λεπτομέρειες αλλά και την προοπτική του σχεδίου του.
5. *Στάδιο Ψευδορεαλισμού* (στην ηλικία μεταξύ των ετών 11-13), με το στάδιο αυτό να διακρίνεται σε άλλα δύο (2) πρόσθετα στάδια, δηλαδή 5α) την Οπτική που χαρακτηρίζεται από τα οπτικά ερεθίσματα ενός παιδιού ώστε αυτό να εμπνευστεί και 5β) τη Μη οπτική που συνδέεται με μια καθόλα υποκειμενική φύσης αντίληψη της εμπειρίας, με ανάπτυξη πολλών συναισθημάτων μέσω των βιωμάτων του περιρρέοντος περιβάλλοντος.

Από την πλευρά του και ο Howard Gardner (στο Χανιώτου, 2021) πολύ διάσημος για τη θεωρία του περί της πολλαπλής νοημοσύνης μελέτησε επισταμένως την αξία του παιδικού σχεδίου, δίνοντας όμως πολλή έμφαση στις συνδέσεις της παιδικής τέχνης, καθώς και στις φάσεις ανάπτυξης των παιδιών δηλαδή τη συναισθηματική, την κοινωνική και τη γνωστική. Υπό την επίδραση της πιαζετικής θεώρησης αλλά των ιδεών του αναφορικά με τη γνωστική ανάπτυξη έστρεψε την προσοχή του ειδικά στον τρόπο μέσω του οποίου ένα μικρό παιδί αποκτά και χρησιμοποιεί τα σύμβολα στον εκάστοτε κάθε φορά γνωστικό τομέα.

Και ο Gardner κατηγοριοποίησε σε φάσεις το παιδικό σχέδιο, ως εξής (Μυλωνάκου, 2015 στο Χανιώτου, 2021): 1^ο *Αισθησιοκινητικό* ή *προ-συμβολικό* (από τη γέννηση έως και την ηλικία των 7 ετών) με το μικρό παιδί, καθώς μεγαλώνει, να ανταποκρίνεται υπό το ένστικτό του στο περιβάλλον όντας ένα καθόλα ενεργητικό που καθημερινά καλλιεργεί συναλλαγές με αυτό, και με τη γνώση να πηγάζει

μέσω των αισθήσεων και της δράσης-ενεργοποίησης, 2^ο Συμβολικό – με το παιδί πλέον να επονομάζεται ως «κατασκευαστής» (στην ηλικία μεταξύ των 7-10 ετών), όπου και μαθαίνει τους κανόνες αλλά και κάνει χρήση αυξημένων συμβόλων σχετικών με το περιρρέον περιβάλλον εντός του οποίου ξεκινά σταδιακά να κοινωνικοποιείται, 3^ο Συμβολικό– με το παιδί στο εξής να εξελίσσει την κριτική του σκέψη (στάδιο προεφηβείας) και ικανότητα – δεξιότητα.

3.5 Περιγραφή των βασικών χαρακτηριστικών του παιδικού σχεδίου

Σύμφωνα με τη Μηρτσέκη (2016) πολύ σημαντικό είναι σε ένα παιδικό σχέδιο να μελετώνται συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του, με στόχο την όσο το δυνατόν πληρέστερη επεξήγησή του, δηλαδή του τι ακριβώς επιδιώκει κάθε φορά ένα μικρό παιδί να δείξει προς τους υπόλοιπους που βλέπουν το δημιούργημά του και τη ζωγραφιά του εν προκειμένω. Εκείνα λοιπόν τα βασικά χαρακτηριστικά, που καλείται να παρατηρήσει ένας ενήλικας παρατηρώντας μια παιδική ζωγραφιά ενός νηπίου ειδικά, ένα παιδικό σχέδιο είναι και τα ακόλουθα (Μαγουλιώτης, 1995 Μηρτσέκη, 2016):

- ✓ *Μέγεθος*: ό, τι και εάν σχεδιάζει ένα μικρό παιδί μέσω αυτών των σχεδίων εκπέμπει πληροφορίες, δηλαδή εάν τα σχεδιαζόμενα σχήματα είναι σε σωστές – κανονικές αναλογίες, τότε τείνει το μικρό παιδί να αναπαριστά και τον ίδιο του τον εαυτό ως έναν κανονικό, λογικό και συναισθηματικά ισορροπο χαρακτήρα. Αν όμως συνηθίζει να ζωγραφίζει μεγάλα σχήματα, τότε δείχνει στοιχεία ενός παρορμητικού χαρακτήρα, ή κι ενός συνεσταλμένου αλλά και ντροπαλού παιδιού σε περίπτωση που ζωγραφίζει με σχήματα μικρά σε μέγεθος.
- ✓ *Θέση*: σε ό, τι αφορά στη γενικότερη διάταξη του παιδικού σχεδίου αυτή ερμηνεύεται ως ένας «χωρικός συμβολισμός», και είναι ενασχολούμενη με την εκάστοτε περιοχή ενός χαρτιού. Όμως για να εξαχθεί ένα σωστό συμπέρασμα πρέπει και το παιδί να μπορεί να αποτυπώνει μια ανθρώπινη φιγούρα οικειοθελώς, δηλαδή με τη θέλησή του και χωρίς την επιρροή

άλλων προσώπων ή και λοιπών παρεμβάσεων. Ένα σχέδιο λοιπόν, που τοποθετείται πάνω ψηλά και αριστερά, καταδεικνύει την τάση του μικρού παιδιού να επηρεάζεται από παρελθοντικές αναμνήσεις και βιώματα, τα οποία εν συνόλων τείνουν να καταδεικνύουν μικρά πλην όμως ουσιαστικά σημάδια μιας έντονης ντροπαλότητας του χαρακτήρα του. Στην αντίθετη περίπτωση, εάν τοποθετούνται στην πάνω πλευρά και δεξιά, τότε καταδεικνύουν συναισθήματα αυτοκυριαρχίας και ισχυρής θέλησης των παιδιών καθώς και μιας εξίσου ισχυρής σύνδεσης με τον πατέρα τους.

- ✓ *Γραμμές:* τα παιδιά, που στις ζωγραφιές τους υιοθετούν ομαλές γραμμές, δείχνουν χαρακτήρες που προσβλέπουν την περιρρέουσα πραγματικότητα με συναισθήματα χαράς κι ενθουσιασμού υπό μιας γενικότερα δυνατής προσωπικότητας. Στην αντίθετη περίπτωση, που τα παιδιά σχηματίζουν ακανόνιστες γραμμές ως επί το πλείστον, τότε δείχνουν έναν χαρακτήρα εξαιρετικά φοβισμένο κι απόμακρο, πολύ ντροπαλό και αρκετά δύσκολο στις κοινωνικές σχέσεις του με τους άλλους γύρω του.
- ✓ *Σχήματα:* Τα διάφορα σχήματα, που σχεδιάζουν τα μικρά παιδιά στις ζωγραφιές τους, στην πλειονότητα των περιπτώσεων αναδύουν σκέψεις κι επιθυμίες που αδυνατούν να εκφραστούν λεκτικά, προκαλώντας ανάμεικτα συναισθήματα. Το εκάστοτε σχήμα λοιπόν σε μια ζωγραφιά ή σε ένα παιδικό σχέδιο τείνει να εξασκεί και μια ανάλογη επιρροή στην ανθρώπινη σκέψη και ψυχή, στη βάση πως αυτά τα συναισθήματα συνδέονται με την ευαισθησία του κάθε ατόμου. Αυτό που έχει σημασία στα σχήματα των παιδικών σχεδίων όμως είναι να μη ψάχνουμε να βρούμε το απόλυτα σωστό σε επίπεδο σχεδίασης του εκάστοτε πράγματος όπως ακριβώς είναι στην πραγματικότητα, αλλά εκείνο που θα αναδυθεί κυρίως μέσω της φαντασίας των μικρών καλλιτεχνών μας, και πώς αυτά το μεταφράζουν στη ζωγραφιά τους.
- ✓ *Πίεση στο χαρτί:* Η κάθε πίεση, που γίνεται στο χαρτί, είναι και μια απόλυτα φυσιολογική κίνηση για τα μικρά παιδιά, που επιθυμούν να ζωγραφίσουν, με τα αγόρια φυσικά να είναι εκείνα που εξασκούν πολύ πιο αυξημένη πίεση συγκριτικά με την αντίστοιχη των κοριτσιών που είναι σαφώς πιο

αποδυναμωμένη. Σε περιπτώσεις λοιπόν που παιδιά πιέζουν στο χαρτί ζωγραφίζοντας, δηλαδή χαρακτηρίζονται από μια έντονη σχεδίαση, τότε και αυτά τα παιδιά χαρακτηρίζονται ως ιδιαιτέρως ζωτικά σε χαρακτήρα, κινητικά, σίγουρα για τις κινήσεις τους και με μια απόλυτη αυτοκυριαρχία. Στον αντίποδα βρίσκονται παιδιά, τα οποία ζωγραφίζουν με έναν τρόπο πιο ήπιο και χαλαρό, θα μπορούσε να σημειωθεί, γεγονός που δείχνει προσωπικότητες ευαίσθητες και ιδιαιτέρως ντροπαλούς χαρακτήρες σε επίπεδο συμπεριφοράς και στάσης. Η κατηγορία αυτών των μικρών καλλιτεχνών δείχνει παιδιά, που συνήθως κουράζονται γρήγορα, και τα οποία χρήζουν μιας αυξημένης φροντίδας και προσοχής από πλευράς των μεγάλων, οι οποίοι εν προκειμένω οφείλουν να τα παροτρύνουν και να τα ενθαρρύνουν, να τα καθοδηγούν συστηματικά και να μεριμνούν, ώστε αυτά να κάνουν συχνά και κάποιες παύσεις κατά τη διάρκεια σχεδίασης των ζωγραφιών τους, ώστε να ξεκουράζονται μιας και -όπως ήδη τονίστηκε- επρόκειτο για παιδιά πολύ ευαίσθητα.

3.6 Η σημασία επιλογής των χρωμάτων στο ψυχισμό των παιδιών

Η χρήση των χρωμάτων καταδεικνύει την κάθε φορά διαφορετική συναισθηματική κατάσταση του μικρού παιδιού ειδικά όταν ένα χρώμα χρησιμοποιείται κατά κόρον και σε υπερβολικό βαθμό, ως εξής (Ντε Μερεντιέ, 1981 στο Θεοδωροπούλου, Λαγωγιάννης, Πλανητερός, 2015 Υδραγωγού, 2019):

- ✓ Το **κόκκινο** χρώμα δείχνει έντονα συναισθήματα, όπως π.χ. νεύρα, θυμό, αγανάκτηση κλπ.
- ✓ Το **κίτρινο** χρώμα συνδέεται με πολύ δυναμικής φύσης συναισθήματα, και δεν προτιμάται σε παιδιά που εκδηλώνουν διάφορα ψυχικά προβλήματα ή και ασθένειες.

- ✓ Το **πορτοκαλί** είναι ένα ζεστό χρώμα, που υποδηλώνει ιδιαίτερα μια εξωστρέφεια σε έναν παιδικό χαρακτήρα και γενικότερα μια πολύ έντονη συμπεριφορά, ενώ συχνά προσδίδει και μια αίσθηση σιγουριάς.
- ✓ Το **γαλάζιο** χρώμα στα μικρά παιδιά δείχνει κυρίως προσωπικότητες που έχουν τη δυναμική να ελέγχουν τα συναισθήματά τους υπό μια γενικότερη ηρεμία και γαλήνια ατμόσφαιρα, κι ενδείκνυται ως επί το πλείστον για τα παιδιά που διανύουν το στάδιο ανάπτυξης της λογικής τους.
- ✓ Το **πράσινο** χρώμα -όντας το χρώμα της φύσης που αποπνέει ηρεμία και υπερφθονία- ανήκει τρόπον τινά σε μικρά παιδιά, τα οποία είναι ιδιαίτερα ευαίσθητα σε επίπεδο συμπεριφοράς τους.
- ✓ Το μαύρο χρώμα σαφώς ταυτίζεται με παιδιά, τα οποία εκδηλώνουν κυρίως αντικοινωνικές συμπεριφορές και ειδικά σε πολύ νευρικά άτομα με συναισθήματα άγχους, φόβου και αυξημένης μελαγχολίας.
- ✓ Το **μωβ** χρώμα αφενός δείχνει μια δημιουργικότητα, αφετέρου υποκρύπτει και πολλά σημάδια διαφόρων συναισθηματικών διαταραχών όπως συναισθήματα ζήλιας, θλίψης κι ανησυχίας γενικότερα.
- ✓ Το λευκό χρώμα, αν και δε χρησιμοποιείται και πολύ συχνά, εντούτοις συνδέεται με πολύ εκρηκτικούς χαρακτήρες και συμπεριφορές και με πολλά ψυχικής φύσης προβλήματα.
- ✓ Το γκρι ή ανθρακί χρώμα υποδηλώνει μια σύνεση, εχεμύθεια όμως και ταυτόχρονα ια δυσπιστία καθώς και μια καθόλα αρνητική συμπεριφορά.
- ✓ Το **καφέ** ή αλλιώς **σταχτί** χρώμα είναι το χρώμα των λεγόμενων ως «δύσκολων» παιδιών, τα οποία εμφανίζουν ένα έντονο πείσμα σε ό, τι

μάλιστα κάνουν, εκδηλώνουν μια πολύ αυξημένη ισχυρογνωμοσύνη αλλά κι εξίσου αυξημένες ψυχικές αντιστάσεις.

3.7 Ο ρόλος του εκπαιδευτικού

Με σημείο αναφοράς το παιδικό σχέδιο, και ο εκπαιδευτικός από την πλευρά του πρέπει να τονιστεί πως διαδραματίζει έναν τεράστιο ρόλο και συγκεκριμένα ο ρόλος του είναι πολύ σημαντικός κατά τη διάρκεια της προσχολικής ηλικίας ενός παιδιού. Ο νηπιαγωγός εν προκειμένω είναι εκείνο το πρόσωπο, που βοηθά καταλυτικά στη διάπλαση και της προσωπικότητας των μικρών παιδιών και στην άμεση κινητοποίησή τους, αναφορικά με την ενασχόλησή τους με τη ζωγραφική και δη με το παιδικό σχέδιο ως μία εναλλακτικής μορφής τεχνική ανάλυσης της έκφρασης του συναισθηματικού κόσμου των μικρών παιδιών. Ο εκπαιδευτικός λοιπόν τίθεται ως ο εμπυχωτής, ως ο υποκινητής όλων σχεδόν των επιθυμιών των παιδιών, ενεργοποιώντας εν προκειμένω τη δημιουργικότητά τους, με πολύ βασικό η εστίαση να δίνεται πολύ περισσότερο στην όλη διαδικασία (έκβαση) του παιδικού σχεδίου παρά στο τελικό αποτέλεσμα του οποίου η επιδίωξη να επιτευχθεί στην πλειονότητα των περιπτώσεων αποσυντονίζει την εικαστική δημιουργικότητα των παιδιών (Λάμπη, 2021).

Σύμφωνα άλλωστε και με τον Μαγουλιώτη (2002), ο παιδαγωγός είναι εκείνο το άτομο το οποίο (εν)ασχολείται με την αγωγή – διάπλαση της προσωπικότητας των παιδιών. Εν προκειμένω η σχέση αυτή μεταξύ του παιδαγωγού και του μικρού παιδιού ή νηπίου, που καλλιεργείται στη διάρκεια του μαθήματος των εικαστικών τεχνών, χρήσιμο είναι να συνδέονται με τη συνεργασία, τον αλληλοσεβασμό αλλά και το οικοδομούμενο φιλικό περιβάλλον. Ακόμη χρήσιμο είναι να αποφεύγεται στο μέτρο του δυνατού και ο ρόλος της αυθεντίας, και αντίθετα να προωθούνται συμπεριφορές, διαμέσω των οποίων να προσφέρεται στο κάθε μικρό παιδί – νήπιο μια σωστή σε όρια ψυχολογική ελευθερία καθώς και μία ελευθερία καθόλα δημιουργικής έκφρασης. Το παιδί θα πρέπει να σχεδιάσει άνευ άγχους ή όποιας μορφής πίεσης, και να του δίνεται η δυνατότητα να υλοποιεί τις σκέψεις ή τις επιθυμίες του, και γιατί όχι και κάποιες φορές να εκμεταλλεύεται με

δόκιμο τρόπο ακόμη και τα όποια λάθη του (Σάλλα – Δουκουμετζίδα, 1996). Ο εκπαιδευτικός λοιπόν ως ο παιδαγωγός της τέχνης μέσα στο σχολείο και δη στο νηπιαγωγείο τίθεται, όπως προαναφέρθηκε ήδη, ως ο εμπυχωτής, ο οποίος υιοθετεί μια ακολουθία καθηκόντων, ως εξής: 1^ο προσπαθεί περισσότερο να είναι ένας διαμεσολαβητής παρά ένας στείρος διδάσκων που μεταδίδει εξίσου στείρες γνώσεις, 2^ο μεταβάλλεται λοιπόν σε έναν υποκινητή επιθυμιών ή μεριμνά, ώστε να αναζωπυρώνει ο ίδιος τις επιθυμίες των παιδιών, 3^ο φροντίζει να οικοδομεί σιγά – σιγά ένα κλίμα ασφάλειας και εμπιστοσύνης, με πρωταρχικό του γνώμονα να εκκινήσει το δημιουργικό παιδί, 4^ο προσπαθεί να οικοδομεί ένα κλίμα στο οποίο θα μπορούν όλα τα παιδιά να παίρνουν πρωτοβουλίες χωρίς το φόβο της τιμωρίας, 5^ο μεριμνά να ενημερώνει τα μικρά παιδιά για τη διεργασία της κάθε άσκησης – δραστηριότητας δείχνοντάς τα πως τα εμπιστεύεται με τον τρόπο αυτόν. Για να τα επιτύχει όμως όλα αυτά τα σχέδιά του ο εκπαιδευτικός και δη παιδαγωγός οφείλει να θέτει ένα πρόγραμμα, να υλοποιεί συστηματικές επισκέψεις σε διάφορες εκθέσεις μουσείων, ειδικά σε κουκλοθέατρα που ενδείκνυται για την ηλικία των νηπίων, με έμφαση το γεγονός πως εν τέλει εκείνο το οποίο θα πρέπει να επιδιώκει ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να είναι όχι τόσο η κατάληξη αλλά η διαδικασία έως το τέλος. Ο εκπαιδευτικός οφείλει να δείχνει εμπράκτως πως κύριο μέλημά του δεν είναι η επιτυχία ή η ευτυχής κατάληξη μιας δραστηριότητας εικαστικού τύπου, αλλά ειδικά το οικοδομούμενο κάθε φορά κλίμα ευτυχίας κι απόλαυσης του παιδικού σχεδίου με τη χρήση μάλιστα και κάποιων υλικών ή εργαλείων. Μέλημα δηλαδή πρέπει να είναι για τον κάθε εκπαιδευτικό ή νηπιαγωγό εν προκειμένω το τι ακριβώς πράττει το παιδί και όχι στο τι παράγει κάθε φορά (Τρίμη, 2005).

4. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Η παρούσα εργασία στο πλαίσιο της συγγραφής της εν μέσω της επίκαιρης πανδημίας συνάντησε ποικίλους περιορισμούς, με έμφαση στην παρεμπόδιση αναζήτησης πρόσθετης βιβλιογραφίας και από βιβλιοθήκες. Η μόνη δίοδος αναζήτησης ερευνών και άλλων στοιχείων σχετικών με το προς μελέτη θέμα της εν λόγω εργασίας ήταν μόνον το διαδίκτυο, καθώς και ελάχιστα βιβλία που περισυλλέγησαν από φίλους και διάφορους γνωστούς ή και παλιότερους συμφοιτητές/τριες.

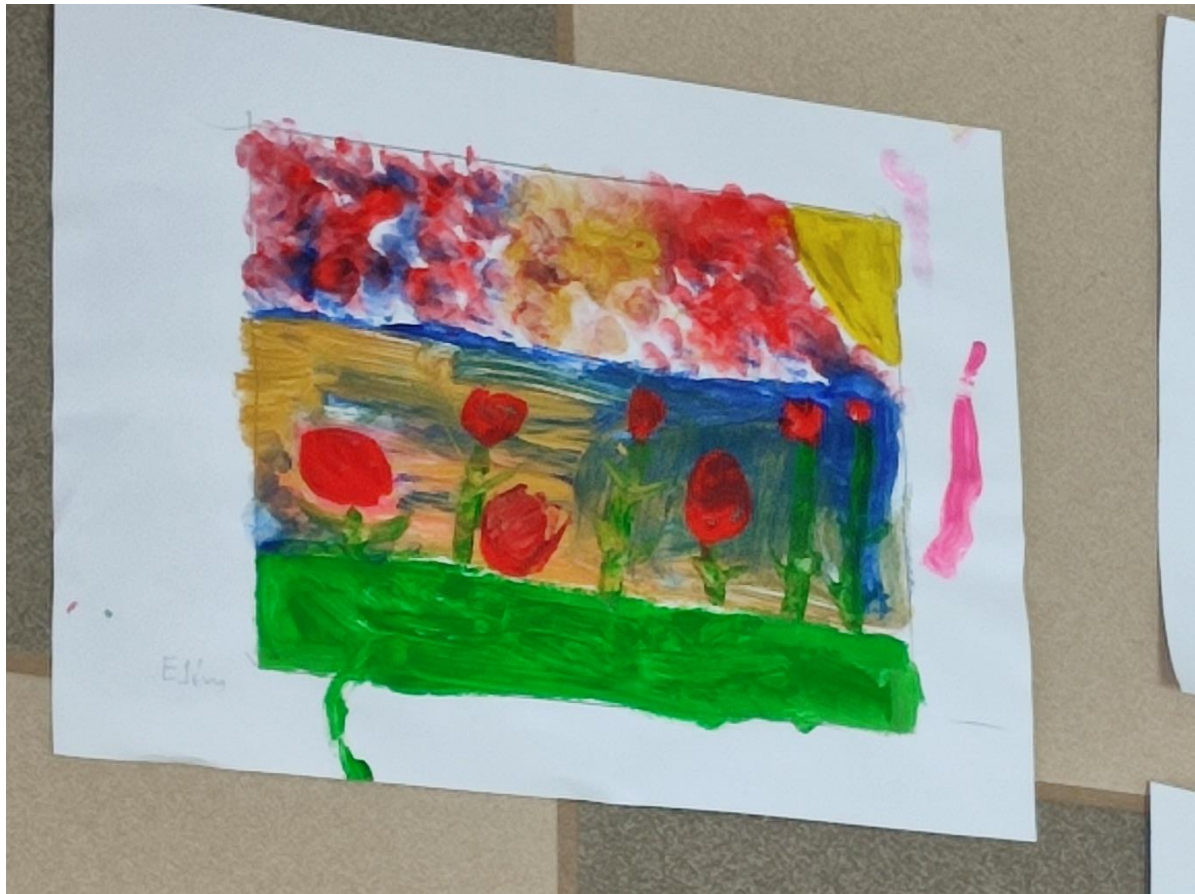
Η παρούσα εργασία θα μπορούσε να αποτελέσει το εφαλτήριο διεξαγωγής και άλλων ερευνών, που θα μελετούσαν και άλλες πρόσθετες διαστάσεις του παρόντος θέματος. Ακόμη θα μπορούσαν να διεξαχθούν και άλλες ερευνητικού τύπου πλέον εργασίες, με απώτερο να συγκεντρωθούν απόψεις ακόμη περισσότερες ειδικά από το εκπαιδευτικό προσωπικό, που καθημερινά έρχεται σε επαφή με τα μικρά παιδιά ή τα νήπια, ανιχνεύοντας επισταμένως και τον τρόπο που το παιδικό σχέδιο επιδρά δημιουργικά σε αυτά και ειδικά στον ψυχισμό τους.

5. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Εν κατακλείδι, μέσω της παρούσας εργασίας έγινε σαφές πως η τέχνη της ζωγραφικής και το παιδικό σχέδιο γενικότερα αποτελεί έναν πολύ ουσιαστικό και χρήσιμο μη λεκτικής μορφής τρόπο εξωτερίκευσης – έκφρασης ολόκληρου του συναισθηματικού κόσμου και των σκέψεων αλλά και των επιθυμιών των παιδιών γενικότερα ή και των νηπίων ειδικότερα, στη βάση πως μέσω του παιδικού σχεδίου το κάθε παιδί μπορεί και έχει τη δυνατότητα μιας αυθόρμητης και κυρίως μιας ελεύθερης καθόλα έκφρασής του. Ο ψυχισμός των παιδιών, τα οποία ενασχολούνται με τη ζωγραφική αλλά και με το παιδικό σχέδιο γενικότερα, (δια)φαίνεται πως βελτιώνεται και ενθαρρύνεται σημαντικά, και μάλιστα αυτό γίνεται εμφανέστερο μέσω και της συνειδητής επιλογής των χρωμάτων, των γραμμών κλπ. και γενικότερα με τα της δημιουργικής τους απασχόλησης. Μέσω της ζωγραφικής και του παιδικού σχεδίου το κάθε μικρό παιδί και το νήπιο εν προκειμένω σταδιακά αποκτά μια αυτονομία κι ανεξαρτησία στις κινήσεις του, γίνεται περισσότερο υπεύθυνο στις επιλογές του, γεγονός που το αναβαθμίζει ιδιαιτέρως και ψυχικά. Και αυτό γίνεται, διότι το παιδί ζωγραφίζοντας μέσα από τα σχέδιά του στο σχολείο έχει την ευκαιρία από μόνο του και με δική του πρωτοβουλία χωρίς την παρότρυνση των γονέων του να καλλιεργήσει μια επικοινωνία με τον ίδιο του τον εαυτό, να εκφράσει ελεύθερα τα ενδότερα συναισθήματά του, να εξωτερικεύσει χωρίς φόβο τα όνειρά του ή τους φόβους του, τα οποία εν συνόλω δυσκολεύεται να τα πει προφορικά, και τώρα μέσω της ζωγραφικής του δίνεται η ευκαιρία να το πράξει εν πλήρει χαρά κι ελευθερία. Ταυτόχρονα μέσω του παιδικού σχεδίου αυξάνει και την αυτοεκτίμησή του, μιας και όντας «ένας καλλιτέχνης» πλέον ικανοποιείται και το ίδιο το παιδί ως μια προσωπικότητα που δημιουργεί, αλλά και οι άλλοι γύρω του που ακούει να το επαινούν για το δημιούργημά του, ακόμη και σε μία ηλικία νηπίου μπορεί και «μεταφράζει» τα σχόλια των μεγάλων μέσω των εκφράσεων του περίγυρού του ή και του δασκάλου του.

«Παλιά ζωγράφιζα όπως ο Ραφαήλ. Μου χρειάστηκε μια ολόκληρη ζωή για να μάθω να ζωγραφίζω όπως τα παιδιά».

P. Picasso

6. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Ελληνόγλωσσες

Δανασσής-Αφεντάκης, Αντ. (1997). *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική. τ. Γ': Σύγχρονες τάσεις της αγωγής (β' έκδοση)*. Αθήνα (αυτοέκδοση).

Ζωγράφος, Θ., και Κωτσαλίδου, Δ. (2016). *Τέχνη και Μαθηματικά Διαθεματικές αρχές και προεκτάσεις των εικαστικών τεχνών*. Φλώρινα: Πετρίδης.

Θεοδωροπούλου, Μ., Λαγωγιάννης, Ε., και Πλανητερός, Σπ. (2015). *Το παιδικό σχέδιο και ο ρόλος του στην κατανόηση του ψυχισμού του παιδιού*. (Πτυχιακή εργασία). ΤΕΙ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ. Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας. Πάτρα.

<http://repository.library.teimes.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/4018/%CE%A4%CE%9F%20%CE%A0%CE%91%CE%99%CE%94%CE%99%CE%9A%CE%9F%20%CE%A3%CE%A7%CE%95%CE%94%CE%99%CE%9F%20%CE%9A%CE%91%CE%99%20%CE%9F%20%CE%A1%CE%9F%CE%9B%CE%9F%CE%A3%20%CE%A4%CE%9F%CE%A5%20%CE%A3%CE%A4%CE%97%CE%9D%20%CE%9A%CE%91%CE%A4%CE%91%CE%9D%CE%9F%CE%97%CE%A3%CE%97%20%20%CE%A4%CE%9F%CE%A5%20%CE%A8%CE%A5%CE%A7%CE%99%CE%A3%CE%9C%CE%9F%CE%A5%20%CE%A4%CE%9F%CE%A5%20%CE%A0%CE%91%CE%99%CE%94%CE%99%CE%9F%CE%A5..pdf?sequence=1&isAllowed=y>

[Αντλήθηκε από το διαδίκτυο στις 05/04/2022].

Κακίση-Παναγοπούλου, Λ. (2004). *Τα χρώματα στη ζωγραφική παιδιών προσχολικής ηλικίας*. Αθήνα: Διηνεκές.

Κακίση-Παναγοπούλου, Λ. (2006). *Και όμως ζωγραφίζουν, η ζωγραφική των παιδιών και ο κόσμος τους*. Αθήνα: Συμμετρία.

Κούβου, Ο. (2016). *Παιδικό σχέδιο-Η γνωστική προσέγγιση*. Αθήνα: Gutenberg.

- Κουνενού, Κ. (2009). Παιδικό ιχνογράφημα (αξιολόγηση του τρόπου που ζωγραφίζουν τα παιδιά). Στο <https://www.noesi.gr/book/intervention/ixnografima> [Αντλήθηκε από το διαδίκτυο στις 05/04/2022].
- Κρότι, Ε., και Μάνι, Α. (2003). *Πώς να ερμηνεύουμε τα παιδικά σχέδια*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Λαμπή, Π. (2021). *Η σημασία του παιδικού σχεδίου και η εικαστική αγωγή στο νηπιαγωγείο*. (Πτυχιακή εργασία). ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΦΛΩΡΙΝΑΣ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ. Φλώρινα. <https://dspace.uowm.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/1969/%CE%9B%CE%B1%CE%BC%CF%80%CE%AE%20%CE%A0%CE%B5%CE%BB%CE%B1%CE%B3%CE%AF%CE%B1.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Αντλήθηκε από το διαδίκτυο στις 31/03/2022].
- Μαζαράκη, Κ. (1987). *Η ζωγραφική στην προσχολική ηλικία*. Αθήνα: Επτάλοφος ΑΒΕΕ.
- Μαυράκης, Χ. (2018). «Η χρήση του παιδικού ιχνογραφήματος ως ψυχοδιαγνωστικό εργαλείο προσέγγισης της ψυχολογίας των παιδιών & εφήβων». *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης(8)* (σσ. 698 -706).
- Μαγουλιώτης, Α. (1995). *Αρχή του σχεδίου & Μέσα έκφρασης*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μηρτσέκη, Β. (2016, Δεκέμβριος 18). ΕΜΒΟΛΟΣ. «Ο μυστικός τρόπος έκφρασης των παιδιών. – Το παιδικό ιχνογράφημα και πως να το αποκωδικοποιήσετε». <https://emvolos.gr/o-mystikos-tropos-ekfrasis-ton-pedionto-pediko-ichnografima-ke-pos-na-to-apokodikopiisete> [Αντλήθηκε από το διαδίκτυο στις 08/04/2022].
- Μπέλλας, Θρ. (2000). *Το ιχνογράφημα του παιδιού ως μέσο αντικείμενο έρευνας στα χέρια του εκπαιδευτικού*. Αθήνα: Υποδομή.
- Μυλωνάκου – Κεκέ, Η. (2005). *Όταν τα παιδιά μιλούν με το σχέδιο*. Αθήνα : Ατραπός – Περιβολάκι.

- Ντε Μερεντιέ, Φ. (1981). *Το παιδικό σχέδιο*. Αθήνα: Ψυχογιός.
- Παπαδοπούλου, Μ. (2016). *Παίζοντας Τέχνη με τα παιδιά*. Αθήνα: Κυριακίδη.
- Παπαστεργίου, Σ. (2017). *Ο αλτρουισμός στα ιχνογραφήματα των παιδιών Εφαρμογή προγράμματος*. (Πτυχιακή εργασία). ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΜΗΜΑ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΚΛΑΔΟΣ ΠΡΑΚΤΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ. Θεσσαλονίκη.
<https://ikee.lib.auth.gr/record/298533/files/GRI-2018-21823.pdf> [Αντλήθηκε από το διαδίκτυο στις 05/04/2022].
- Σιγάλας, Γ. (1995). *Η εξέλιξη του Παιδικού σχεδίου Επιστημολογική και Παιδαγωγική Προσέγγιση*. Αθήνα: ΕΚΠΑ.
- Σάλλα -Δοκουμετζίδα, Τ. (1994). *Φαντασία και δημιουργικότητα στην παιδική ηλικία. Διδακτορική διατριβή*. Αθήνα: Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών.
- Σάλλα-Δοκουμετζίδα, Τ. (1996). *Δημιουργική φαντασία και παιδική τέχνη*. Αθήνα: Εξάντας.
- Τρίμη, Ε. (2005). *Εικαστικές Τέχνες και μικρά παιδιά*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Τρούλη, Σ., Κοντοπόδης, Μ. & Graeser, S. (2016). *Το παιδικό και Εφηβικό ιχνογράφημα στην Εκπαιδευτική και Ψυχολογική έρευνα: Ιστορία, Μεθοδολογικά Ζητήματα και παραδειγματική Ανάλυση*. Αθήνα : Ιων.
- Υδραγωγού, Ν. (2019). *ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΝΟΗΜΑΤΩΝ ΣΤΙΣ ΖΩΓΡΑΦΙΕΣ ΤΩΝ ΝΗΠΙΩΝ*. (Πτυχιακή εργασία). Φλώρινα. Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας. Παιδαγωγική Σχολή Φλώρινας. Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών.
<https://dspace.uowm.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/1538/%CE%A5%CE%B4%CF%81%CE%B1%CE%B3%CF%89%CE%B3%CE%BF%CF%8D%20%CE%9D%CE%B1%CF%84%CE%B1%CE%BB%CE%AF%CE%B1.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Αντλήθηκε από το διαδίκτυο στις 06/04/2022].

Χανιώτου, Ευ.Στ. (2021). *Η εξέλιξη του Παιδικού Σχεδίου σε παιδιά Προσχολικής Ηλικίας (2-5 χρονών) δημιουργώντας ηλεκτρονικά βιβλία για κάθε ηλικία με τη χρήση των ΤΠΕ*. (ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ). Σχολή Επιστημών Υγείας και Πρόνοιας Τμήμα Βιοϊατρικών Επιστημών Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία. Διϊδρυματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Παιδαγωγική μέσω Καινοτόμων Τεχνολογιών και Βιοϊατρικών Προσεγγίσεων. Αιγάλεω.
https://polynoe.lib.uniwa.gr/xmlui/bitstream/handle/11400/1300/Chaniotou_19097.pdf?sequence=2&isAllowed=y [Αντλήθηκε από το διαδίκτυο στις 06/04/2022].

Ξενόγλωσσες

Cole, C., and Cole, Sh. (2021). *Η ανάπτυξη των παιδιών. Γνωστική και Ψυχοκοινωνική ανάπτυξη κατά τη νηπιακή και μέση παιδική ηλικία*. Β' τόμος. Μτφρ. Μ. Σόλμαν. Επιμ. Ζ. Μπαμπλέκου. Αθήνα: τυπωθήτω-Γ. Δαρδανός.

Schirrmacher, R. (1995). *Art and Creative Development for Young Children*. SanJoseCityCollege : Delmar.

Διαδικτυακές

<https://el.public-welfare.com/3937764-altamira-a-cave-in-spain-description-history-and-interesting-facts> [Αντλήθηκε από το διαδίκτυο στις 04/04/2022].

<https://biography.yourdictionary.com/henri-edouard-prosper-breuil> [Αντλήθηκε από το διαδίκτυο στις 04/04/2022].

<https://blogs.sch.gr/akossyv/2020/10/03/to-palaiolithiko-spilaio-lascaux-la-grotte-de-lascaux> [Αντλήθηκε από το διαδίκτυο στις 04/04/2022].

<https://slideplayer.gr/slide/11296857> [Αντλήθηκε από το διαδίκτυο στις 06/04/2022].

<https://kokkinialepou.gr/o-ainigmatikos-eikonografimenos-kos> [Αντλήθηκε από το διαδίκτυο στις 07/04/2022].

<https://www.greekteachers.gr/%CF%84%CE%BF-%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CF%83%CF%87%CE%AD%CE%B4%CE%B9%CE%BF-%CE%B7-%CE%BA%CF%81%CF%85%CF%86%CE%AE-%CE%B3%CE%BB%CF%8E%CF%83%CF%83%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CF%80%CE%B1>[Αντλήθηκε από το διαδίκτυο στις 09/04/2022].